

Projekt OP VpK

Terciární vzdělávání

výzkum a vývoj

Vysokoškolské vzdělávání

Lucie Dokoupilová

Ivana Gejgušová

Blanka Pravdová

Martin Tomášek

**Metodika výuky
českého jazyka
na 2. stupni základních škol
a středních školách
z pohledu pedagogické praxe –
náměty
pro začínajícího
učitele**

Tato studijní opora je spolufinancována
Evropským sociálním fondem
a státním rozpočtem České republiky

SYNERGIE

Registrační číslo projektu CZ.1.07./2.2.00/07.0355

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

METODIKA VÝUKY ČESKÉHO JAZYKA NA 2. STUPNI ZÁKLADNÍCH ŠKOL A STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH Z POHLEDU PEDAGOGICKÉ PRAXE

—
NÁMĚTY PRO ZAČÍNÁJÍCÍHO UČITELE

LUCIE DOKOUPILOVÁ
IVANA GEJGUŠOVÁ
BLANKA PRAVDOVÁ
MARTIN TOMÁŠEK

SYNERGIE reg.číslo: CZ.1.07/2.2.00/07.0355

OSTRAVA 2010

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Recenzenti: Eva Höflerová
Rostislav Fojtík

Jazyková korektura: Lenka Bijoková

Název: Metodika výuky českého jazyka na 2. stupni základních škol a středních školách z pohledu pedagogické praxe – náměty pro začínajícího učitele

Autor: Lucie Dokoupilová, Ivana Gejgušová, Blanka Pravdová, Martin Tomášek

Vydání: 1. vydání, 2010

Počet stran: 83 stran

Tisk: Ostravská univerzita v Ostravě

Studijní materiál pro distanční kurz: *Přípravný seminář k profesní praxi*

© Lucie Dokoupilová, Ivana Gejgušová, Blanka Pravdová, Martin Tomášek

© Ostravská univerzita v Ostravě

ISBN 978-80-7368-883-7

OBSAH:

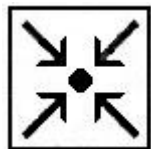
Úvod.....	6
1 Jak pracovat se školním vzdělávacím programem	9
1.1 Struktura školního vzdělávacího programu.....	10
1.2 Klíčové kompetence a výchovné a vzdělávací strategie, začlenění průřezových témat	12
1.3 Učební osnovy.....	13
1.4 Hodnocení a klasifikace žáků a autoevaluace školy	14
1.5 Plánování výuky	15
Shrnutí kapitoly	16
2 Jak formulovat otázky	19
2.1 Otázka ve výuce českého jazyka a literatury	19
2.2 Víím, že nic nevím	21
2.3 Proč žák mlčí aneb Pravidla pro kladení otázek	22
2.4 Aby se žáci nebáli zeptat	23
Shrnutí kapitoly	24
3 Motivace	27
3.1 Co žáky motivuje	27
3.2 Nuda v hodině – nepřítel číslo jedna	29
3.3 Motivační faktory a demotivace.....	32
Shrnutí kapitoly	33
4 Příprava písemných prací, testů a cvičení	35
4.1 Proč pokaždé jinak	35
4.2 Práce s chybou.....	36
4.3 Příprava didaktického testu	37
Shrnutí kapitoly	39
5 Problematika hodnocení a zkoušení	41
5.1 Funkce hodnocení	42
5.2 Význam hodnocení pro zainteresované subjekty	43
5.3 Metody hodnocení, zkoušení.....	44
Shrnutí	45
6 Příprava a hodnocení písemných slohových prací.....	47
6.1 Hodnocení písemných slohových prací.....	48
Shrnutí	50
7 Interpretace uměleckého textu ve výuce na 2. stupni základní školy.....	51
7.1 Vybrané texty pro interpretaci.....	52
7.2 Příprava vyučovací hodiny s komentářem	53
Shrnutí	60
8 Analýza uměleckého textu ve výuce literatury	61
8.1 Výběr textu	62
8.2 Analýza a její cíle	63
8.3 Příprava na práci s textem	63

8.4	Organizace práce s textem.....	64
8.5	Integrace textové analýzy do struktury předmětu	66
	Shrnutí	67
9	Přílohy ke kapitole Jak pracovat se školním vzdělávacím programem.....	69
10	Přílohy ke kapitole Motivace.....	75
11	Přílohy ke kapitole Příprava písemných prací, testů a cvičení.....	77
12	Slovo závěrem	83

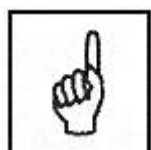
Vysvětlivky k používaným symbolům

Průvodce studiem – vstup autora do textu, specifický způsob, kterým se studentem komunikuje, povzbuzuje jej, doplňuje text o další informace.

Příklad – objasnění nebo konkretizování problematiky na příkladu ze života, z praxe, ze společenské reality apod.

K zapamatování

Shrnutí – shrnutí předcházející látky, shrnutí kapitoly.

Literatura – použitá ve studijním materiálu, pro doplnění a rozšíření poznatků.

Kontrolní otázky a úkoly – prověřují, do jaké míry studující text a problematiku pochopil, zapamatoval si podstatné a důležité informace a zda je dokáže aplikovat při řešení problémů.

Úkoly k textu – je potřeba je splnit neprodleně, neboť pomáhají k dobrému zvládnutí následující látky.

Korespondenční úkoly – při jejich plnění postupuje studující podle pokynů s notnou dávkou vlastní iniciativy. Úkoly se průběžně evidují a hodnotí v průběhu celého kurzu.

Otázky k zamyšlení

Část pro zájemce – přináší látku a úkoly rozšiřující úroveň základního kurzu. Pasáže i úkoly jsou dobrovolné.

Úvod

Vážení studenti a začínající učitelé,

máte před sebou studijní text pro distanční vzdělávání v kurzu **Výuka českého jazyka a literatury z pohledu pedagogické praxe**. Jak již sám název napovídá, jedná se o skloubení teoretických poznatků, které jste získali během studia, s jejich aplikací v praxi. Text vychází z předpokladu, že začínající učitel (student pregraduálního studia) nemá dostatek zkušeností s tím, aby zvládal situaci ve třídě jak po obsahové, tak kázeňské stránce. Studium této opory vyžaduje určité teoretické znalosti, které jste získali v rámci studia pedagogických disciplín, především didaktiky českého jazyka a literatury a doplňkových seminářů. Studijní text je poněkud jiný než klasická skripta nebo učebnice. Je jiný jak po formální stránce (symboly, okraje), tak především po stránce obsahové (otázky v textu, úkoly, část pro zájemce apod.). Důležité je také shrnutí obsahu kapitoly a korespondenční úkol, který na konci kapitol najdete. Ten bude časově náročnější a budete jej zasílat svým lektorům v elektronické podobě. K dokonalému zvládnutí problematiky však musíte také věnovat pozornost doporučené studijní literatuře uvedené v závěru každé kapitoly. U každé kapitoly bude uveden průměrný čas pro Vaše studium (pozn. je tím míněn skutečně čistý čas na prostudování textu v opoře, pro lepší časovou orientaci vždy připočtete jednu až tři hodiny pro práci s přílohami, úkoly k textu atd.), bude však záležet jen na Vás, kolik času budete problematice věnovat (včetně studia doporučené literatury). A co Vás v tomto studijním textu čeká?

Po prostudování textu budete znát:

- pravidla pro tvorbu přípravy na vyučování,
- jak co nejlépe formulovat otázky,
- možnosti, jak inovovat výuku českého jazyka a literatury,
- instrukce, jak se vypořádat s ŠVP,
- možnosti, jak pracovat s textem.
- způsoby přípravy písemné práce, testu a cvičení,
- základní faktory související s hodnocením.

Získáte:

- představu, jak zpracovat a pracovat se školním vzdělávacím programem,
- představu, jak v souladu se školním vzdělávacím programem vypracovat přípravu na vyučování,
- náměty, které motivační prvky ve výuce českého jazyka a literatury použít a jak,

- dovednost zvládnout problematické pasáže učiva českého jazyka a literatury na základní a střední škole,
- návody, jak připravit písemné práce, testy a cvičení a jak je také vyhodnotit.

Doporučujeme text nestudovat najednou, ale udělat si mezi kapitolami přestávku, některým obtížnějším kapitolám věnovat více pozornosti, popř. si je zopakovat.

Věříme, že Vás text zaujme a budete se k němu vracet také později. Tedy, že se pro Vás stane jakousi pracovní pomůckou, kterou budete na základě svých vlastních pedagogických zkušeností doplňovat a přizpůsobovat si ji svému pedagogickému stylu.

Vaši autoři

1 Jak pracovat se školním vzdělávacím programem

V této kapitole se dozvíte:

- orientaci v jednotlivých kapitolách školního vzdělávacího programu,
- informace potřebné pro plánování, přípravu a hodnocení výuky ve svém předmětu.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- plánovat vlastní výuku tak, aby byla v souladu se školním vzdělávacím programem příslušné školy.

Klíčová slova kapitoly: školní vzdělávací program (ŠVP), školní učební plán (ŠUP), výchovné a vzdělávací strategie, očekávané výstupy, průřezová témata, autoevaluace.

Průvodce studiem

*Při příchodu na základní/střední školu se Vám do rukou dostane **školní vzdělávací program (ŠVP) příslušné školy**. Tento dokument je veřejně dostupný, to znamená, že není určen jen učitelům, ale i rodičům a širší veřejnosti. Pro Vás – jako učitele dané školy – je školní vzdělávací program závazný, a je nutné, abyste z něj vycházeli při plánování, přípravě a hodnocení vlastní práce. Předpokladem pro kvalifikovanou a smysluplnou práci se ŠVP je obeznámení se s **rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání (RVP ZV)** či **rámcovým vzdělávacím programem pro gymnázia (RVP G)**, případně dalšími RVP.*

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 2 hodiny, tak se pohodlně usadte a nenechte se nikým a ničím rušit.

Úkol k textu

Abyste mohli pracovat se školním vzdělávacím programem, musíte si nejdříve ověřit, zda rozumíte textu rámcového vzdělávacího programu. Odpovězte proto

na následující otázky:

- Co jsou to klíčové kompetence? Které klíčové kompetence vymezuje RVP ZV (RVP G)?
- Jaký je smysl průřezových témat? Která průřezová témata učitelé musí zařadit do výuky?
- Jaký je rozdíl mezi vzdělávací oblastí, vzdělávacím oborem a vyučovacím předmětem?

Zjistíte-li ve svých znalostech zásadní nedostatky, vyhledejte odpovědi na metodickém portálu www.rvp.cz v textu příslušného RVP.

1.1 Struktura školního vzdělávacího programu

Pro porozumění textu školního vzdělávacího programu si vybereme strukturu ŠVP pro základní vzdělávání na nižších stupních víceletých gymnázií, tak jak je vymezuje RVP ZV.

1.1.1 Identifikační údaje

- název ŠVP
- vzdělávací program
- studijní forma vzdělávání
- předkladatel
- zřizovatel
- platnost dokumentu

1.1.2 Charakteristika školy

- velikost školy
- vybavení školy (materiální, prostorové, technické, hygienické)
- charakteristika pedagogického sboru (velikost sboru, kvalifikovanost)
- dlouhodobé projekty, mezinárodní spolupráce
- spolupráce s rodiči a jinými subjekty (školskou radou, školskými poradenskými zařízeními, místními a regionálními institucemi aj.)

První dvě kapitoly *Identifikační údaje* a *Charakteristika školy* Vám poskytnou základní informace o velikosti a vybavení školy, pedagogickém sboru, dlouhodobých projektech ap. Tyto kapitoly jsou (stejně jako pro Vás) velmi zajímavé pro rodiče žáků, neboť jim nabízejí zprávu o tom, **co se v dané škole děje, čím je zajímavá, výjimečná**. Nového učitele seznamuje se „standardsy“ školy – dočtete se v nich, které akce jsou na škole organizovány pravidelně,

kteří z nich souvisejí s prací učitele českého jazyka a literatury. Rovněž Vás mohou motivovat k vlastním aktivitám nejen v rámci Vašeho předmětu.

1.1.3 Charakteristika ŠVP

- zaměření školy
- profil absolventa
- organizace přijímacího řízení
- organizace maturitní zkoušky
- výchovné a vzdělávací strategie na úrovni školy
- zabezpečení výuky žáků se speciálními vzdělávacími potřebami
- zabezpečení výuky žáků mimořádně nadaných
- začlenění průřezových témat

Třetí kapitola *Charakteristika ŠVP* nás seznamuje se zaměřením školy (**na co škola klade důraz**), s organizací přijímacího řízení a maturitní zkoušky. Vzhledem k poměrně proměnlivé legislativě v této oblasti se řada škol omezuje pouze na základní informace s odkazem na webové stránky školy.

V této kapitole rovněž zjistíte, jakým způsobem pracují pedagogové dané školy s žáky mimořádně nadanými i se žáky se speciálními vzdělávacími potřebami (sociálně znevýhodněnými, zdravotně postiženými a zdravotně znevýhodněnými). Nejdůležitějšími body kapitoly jsou **výchovné a vzdělávací strategie** a začlenění **průřezových témat**. K oběma se vrátíme v následujících podkapitolách.

1.1.4 Učební plán

- tabulace učebního plánu
- poznámky k učebnímu plánu

V kapitole *Učební plán* jsou k dispozici informace o povinných i volitelných vyučovacích předmětech i s jejich časovými dotacemi. V tabulce si tedy najdete, **kolik hodin českého jazyka a literatury je vyučováno v daném ročníku**. Pozor! Na některých školách mohlo dojít k rozdělení na dva předměty – například český jazyk a literární výchova. V poznámkách je vysvětleno, z jakých vzdělávacích oborů, popřípadě průřezových témat, jsou jednotlivé předměty vytvořeny. Probíhá-li výuka jiným způsobem než je běžné, najdete tento údaj rovněž zanesen v poznámkách. V nepovinných předmětech

můžete nalézt i předměty, které navazují na výuku českého jazyka a literatury, například literární seminář apod.

1.1.5 Učební osnovy

- název vyučovacího předmětu
- charakteristika vyučovacího předmětu¹
- vzdělávací obsah vyučovacího předmětu

1.1.6 Hodnocení žáků a autoevaluace školy

- pravidla pro hodnocení žáků
- autoevaluace školy

Posledním dvěma kapitolám ŠVP *Učební osnovy a Hodnocení žáků a autoevaluace školy* jsou věnovány samostatné podkapitoly.

1.2 Klíčové kompetence a výchovné a vzdělávací strategie, začlenění průřezových témat

Dobře víme, že výuka na školách by se měla více než na memorování učiva soustředit na rozvoj schopností a dovedností žáků tak, aby dokázali to, co se učí ve škole, používat v každodenním životě. Učitelé jednotlivých škol při tvorbě ŠVP formulovali společné postupy (strategie) uplatňované ve výuce i mimo výuku, jimiž škola chce docílit, aby se u žáků skutečně rozvíjely klíčové kompetence. Tyto výchovné a vzdělávací strategie byly formulovány na dvou úrovních – **na úrovni školy a na úrovni předmětu**.

VVS² na úrovni školy jsou závazné **pro všechny učitele dané školy**, to znamená, každý vyučující by měl ve výuce i mimo ni pracovat tak, aby tyto VVS naplňoval. Najdeme je ve třetí kapitole ŠVP – *Charakteristika ŠVP*. VVS na úrovni předmětu jsou závazné pro všechny **vyučující konkrétního předmětu** a najdete je v kapitole *Učební osnovy*, v charakteristice příslušného předmětu.

V kapitole *Charakteristika ŠVP* – obvykle v přehledné tabulce – najdete, jak si daná škola poradila se začleněním průřezových témat do výuky. Některé tematické okruhy byly zařazeny do předmětů, jiné se škola rozhodla realizovat

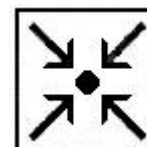
---

¹ Viz příloha k této kapitole – Charakteristika vyučovacího předmětu.

² Výchovné a vzdělávací strategie.

formou projektové výuky či projektových dnů (organizovaných pro jednotlivé ročníky nebo i celou školu), případně byl vytvořen nový předmět, jehož obsah je do značné části vymezen právě problematikou, jíž se zabývá konkrétní průřezové téma.

Práce s textem ŠVP. Doporučuji, abyste otevřeli některý ze školních vzdělávacích programů (pokud možno školy, na níž budete působit) a hledali odpovědi na tyto otázky: *Jakým způsobem budu pracovat v hodinách českého jazyka? Jaké výukové metody budu využívat? Kterými aktivitami mimo výuku budu rozvíjet kompetence žáků? Které tematické okruhy průřezových témat musím začlenit do výuky českého jazyka? Jakým způsobem?* Řada základních škol i gymnázií má svůj ŠVP dostupný na webových stránkách školy. Pokud byste chtěli nahlédnout do ŠVP pilotních škol, využijte metodického portálu www.rvp.cz.

1.3 Učební osnovy

Pro nového nebo začínajícího učitele je nejdůležitější částí ŠVP kapitola *Učební osnovy*, která zahrnuje:

- informace o **hodinové dotaci** jeho předmětu (u českého jazyka a literatury obvykle 4 hodiny týdně, tedy 132 ročně, respektive 3 hodiny týdně, tedy 99 ročně),
- **organizační vymezení předmětu** (kde a jak výuka probíhá – po třídách či menších skupinách, v učebně českého jazyka, v multimediální učebně apod.),
- **výchovné a vzdělávací strategie na úrovni předmětu** (jaké metody práce volí všichni vyučující daného předmětu ve škole, aby dosáhli co nejlepší úrovně očekávaných výstupů, tak jak je formulovali v ŠVP),
- **začlenění průřezových témat** (výběr tematických okruhů, které budou realizovány přímo v předmětu český jazyk a literatura, popřípadě, která témata zajišťují vyučující českého jazyka, například formou projektu, exkurze apod.),
- výběr a rozpracování **učiva** z RVP do ročníků, případně do delších časových úseků ve vazbě na **očekávané výstupy**; u některých předmětů se

setkáme s tím, že učivo je probíráno a procvičováno v tematických celcích (nejčastěji tomu tak je u cizích jazyků a českého jazyka).³

Úkoly k textu

1. Vyberte některý tematický okruh z průřezového tématu mediální výchova a navrhněte, jakým způsobem může být realizován v hodině českého jazyka a literatury (případně v několikahodinovém bloku).
2. S využitím Bloomovy taxonomie formulujte očekávané výstupy pro 1. až 3. ročník čtyřletého gymnázia, je-li očekávaný výstup ve 4. ročníku formulován takto: *samostatně pracuje s latinskou terminologií z oblasti lingvistiky*.

1.4 Hodnocení a klasifikace žáků a autoevaluace školy

V této části ŠVP každá škola formuluje vlastní způsoby hodnocení. Volí klasifikaci (ústní, slovní, případně kombinací obou způsobů), pravidla hodnocení závazná pro všechny učitele.⁴ Tato část dokumentu je velmi zásadní, neboť poskytuje informace učitelům, žákům i rodičům o tom, co je pro hodnocení a klasifikaci žáků v dané škole podstatné, jaký význam přikládá škola zpětné vazbě a vlastnímu hodnocení (autoevaluaci) žáků. Začínající učitel by měl prostudovat tuto kapitolu velmi důkladně, aby nabyl jistoty, že postupuje při klasifikaci a hodnocení žáků v souladu se ŠVP. V této kapitole většinou najdete i to, jakým způsobem vedení školy a žáci hodnotí práci učitelů (například na některých školách mají žáci možnost vyjadřovat se jednou ročně k práci učitelů formou dotazníkového šetření). Rovněž zde naleznete, jaká jsou kritéria, oblasti, cíle a nástroje vlastního hodnocení (autoevaluace) školy.

Úkol k textu

1. Navrhněte způsoby, jimiž můžete v předmětu český jazyk a literatura rozvíjet u žáků schopnost autoevaluace.

³ Viz příloha k této kapitole – Očekávané výstupy.

⁴ Viz příloha k této kapitole – Pravidla hodnocení.

1.5 Plánování výuky

Abyste mohli plánovat svou práci v příslušném školním roce, pololetí, případně ještě kratším časovém úseku, musíte v ŠVP důkladně nastudovat:

- **charakteristiku předmětu** (hodinová dotace, organizační vymezení výuky – učebna, dělení třídy apod.),
- **výchovné a vzdělávací strategie na úrovni školy** (postupy a metody práce závazné pro učitele všech předmětů),
- **výchovné a vzdělávací strategie na úrovni předmětu** (závazné pro vyučující daného předmětu),
- **očekávané výstupy a učivo** (pro příslušný ročník),
- **začlenění průřezových témat.**

Vaším úkolem je **zpracovat tematický plán⁵ pro příslušný školní rok**. Máte již jasno v tom, co je pro Vás jako učitele dané školy a daného předmětu závazné, a je na Vás, abyste zvážili, jak rozvrhnete učivo (popřípadě tematické celky), kolik času budete věnovat rozvíjení jednotlivých kompetencí. Stále mějte na paměti, že **cílem není odučit učivo**, nýbrž rozvíjet klíčové kompetence žáků tak, **aby zvládli očekávané výstupy**. Při plánování jednotlivých hodin je proto vhodné formulovat dílčí výstupy.

Při práci se ŠVP Vám může být nápomocen Váš uvádějící učitel nebo vedoucí předmětové komise, případně garant předmětu.⁶ Na každé škole působí koordinátor ŠVP, jenž má na starost tvorbu a realizaci školního vzdělávacího programu – další z Vašich pomocníků při práci s tímto dokumentem.

Úkol k textu.

1. V ŠVP objevíte takto formulovaný očekávaný výstup pro 2. ročník šestiletého gymnázia: *používá jazykové příručky, kde si probraná pravidla ověřuje; orientuje se v Pravidlech českého pravopisu a Slovníku spisovné češtiny*. Jaké **dílčí výstupy** (pro jednotlivé vyučovací hodiny) zvolíte, abyste docílili toho, že v závěru školního roku bude tato kompetence rozvinuta u většiny žáků ve třídě?

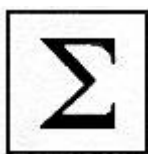

⁵ Viz příloha k této kapitole – Tematický plán (formulář).

⁶ Terminologie označující tyto funkce se může na jednotlivých školách lišit.

Shrnutí kapitoly

Školní vzdělávací program je tvořen těmito kapitolami: *Identifikační údaje, Charakteristika školy, Charakteristika ŠVP, Učební plán, Učební osnovy, Hodnocení a klasifikace žáků a autoevaluace školy*. Pro plánování výuky se musí učitel seznámit především s charakteristikou předmětu, výchovnými a vzdělávacími strategiemi na úrovni předmětu a na úrovni školy, očekávanými výstupy a učivem a začleněním průřezových témat. Pravidla klasifikace a hodnocení žáků jsou závazná pro všechny učitele.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Vysvětlíte pojem **výchovné a vzdělávací strategie**. V čem se liší tyto strategie na úrovni školy a na úrovni předmětu? Do jaké míry jsou pro Vás tyto výchovné a vzdělávací strategie závazné?
2. Jakým způsobem mohou být do výuky začleňována **průřezová témata**?
3. Je **učivo** obsažené v RVP ZV a RVP G povinné? Jak mohou jednotlivé školy s učivem naložit?
4. Na koho se ve škole můžete obrátit v případě, že potřebujete poradit při práci se školním vzdělávacím programem?

Otázky k zamyšlení

1. Ne všechny školy pojaly práci na ŠVP jako tvůrčí činnost celého pedagogického kolektivu, což se samozřejmě projevilo i na kvalitě výsledného textu. Jakým způsobem budete pracovat se školním vzdělávacím programem, jedná-li se dokument formální?
2. V praxi se běžně setkáme se situací, že žák přestoupí na jinou školu (často i uprostřed školního roku). To znamená, že bude vyučován podle jiného školního vzdělávacího programu. Jakým způsobem budete postupovat, jsou-li žákovy kompetence na výrazně nižší/vyšší úrovni? Navrhněte možná řešení.
3. Je **text školního vzdělávacího programu** neměnný? Je možné jej volně upravovat? Měl by být přizpůsobován měnícím se podmínkám ve škole i ve společnosti? Vysvětlíte.

Korespondenční úkol

1. Zpracujte (v rozsahu formátu A4) text, v němž postihnete charakteristiku a specifika **práce s žákovským portfoliem** v předmětu český jazyk a literatura. Vyjádřete svůj názor na tuto formu práce, zhodnoťte, jak vnímáte její pozitiva a negativa. Vyhněte se frázím a klišé.

Citovaná a doporučená literatura

- KRATOCHVÍLOVÁ, J. *Tvorba školního vzdělávacího programu krok za krokem – s pedagogickým sborem*. Brno: Masarykovy univerzita, 2006.
- Metodický portál RVP [online]. c2009, dostupné z www: <<http://www.rvp.cz>>.

2 Jak formulovat otázky

V této kapitole se dozvíte:

- jak důležitá je dialogická metoda ve výuce českého jazyka a literatury,
- která pravidla je důležité dodržovat při kladení otázek.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- připravit vyučovací hodinu tak, abyste využili otázek k motivaci žáků,
- vymyslet činnosti, při nichž se budou učit formulovat otázky žáci,
- uplatňovat pravidla pro správné kladení otázek.

Klíčová slova kapitoly: otázky ve výuce českého jazyka a literatury, dialogická metoda.

Průvodce studiem

Otázka – odpověď. Uvědomujeme si, jakou úlohu sehrávají otázky učitele ve výuce? Kolik otázek položíme za jedinou vyučovací hodinu? Kolika odpovědi se dočkáme? Umíme otázky formulovat tak, aby jim žáci porozuměli? Nebo jsou naše dotazy vágní, nejasné, a tudíž pro žáky obtížné a neinspirativní? Vedeme žáky k tomu, aby se ptali? Aby hledali odpovědi na to, co je zajímavé? Nebo si vystačíme s tím, že odtuší, co bychom chtěli slyšet? Pojďme hledat odpovědi na tyto otázky společně. Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 1 hodinu, tak se pohodlně usadte a nenechte se nikým a ničím rušit.

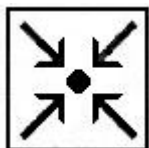
2.1 Otázka ve výuce českého jazyka a literatury

Kdybychom se zaměřili na četnost otázek v jediné vyučovací hodině, byli bychom překvapeni. Učitel klade v průběhu vyučovací hodiny velké množství otázek – ústních i písemných, otevřených i uzavřených, nižšího i vyššího řádu.⁷

⁷ Podle Bloomovy taxonomie se otázky nižšího řádu zaměřují na znalost, porozumění a aplikaci, otázky vyššího řádu na analýzu, syntézu a hodnocení.

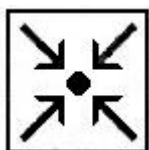
Následující výčet se zaměřuje na typy otázek, s nimiž se ve výuce českého jazyka a literatury setkáváme nejčastěji.

- **Motivační otázky.** Těmito dotazy se snažíme žáky navnadit, přilákat je k problematice, jíž se chceme věnovat. Ptáme se žáků na jejich názory, umožňujeme jim konfrontovat vlastní postoje s postoji hrdinů literárního díla apod.
- **Kontrolní otázky.** Kontrolujeme jimi, zda žáci rozumí výkladu. Zjišťujeme, co si zapamatovali z předchozí hodiny, shrnujeme látku právě probranou. Tento typ otázek nám může posloužit i při práci s literárním textem – ověříme si tak, zda žáci přečtenému textu porozuměli.

Román Karla Čapka. Žáci měli za úkol přečíst jeden z románů noetické trilogie Karla Čapka. V domluveném termínu si knihu přinesli do školy a vypracovali odpovědi na otázky a úkoly formulované v předloženém pracovním listu.⁸

- **Otázka v písemné práci.** Otázky a úkoly v písemné práci nám slouží k zjištění, jak žák zvládl prověřované téma, jak byly rozvinuty jeho dovednosti v dané oblasti. Podrobněji se touto problematikou zabývá kapitola *Příprava písemných prací, testů a cvičení*.
- **Evaluační otázky.** I ve výuce českého jazyka a literatury vedeme žáky k hodnocení vlastní práce (autoevaluaci) i k hodnocení práce spolužáků. *Jak jste byl spokojen se svým výkonem? Co se Vám povedlo nejvíce? S čím jste nebyl spokojen? Co byste ocenili na tomto výkonu? Proč jste reagovali nesouhlasně?*
- **Otázka ve slohové práci.** Jako téma slohové práce zaznívá otázka nejčastěji při psaní úvahy, fejetonu, kritiky či dalších útvarů založených na postupu úvahovém.

Někdy klademe otázky, jež nejsou pro žáky příliš inspirativní. Proč nenechat prostor při hledání tématu slohové práce přímo jim? Navrhněte žákům, aby sepsali témata (například pro úvahu), která je zajímají. Žáci budou

⁸ Viz příloha – Pracovní list.

pravděpodobně potřebovat čas na zamyšlení, mohou Vám tedy návrhy zaslat na Váš e-mail. Budete překvapeni, jak kreativní jsou Vaši žáci, kolik neomšelých témat Vám nabídnou!

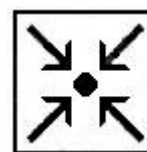
- **Sokratovský dialog.** Tomuto způsobu dotazování je věnována následující podkapitola.

2.2 Vím, že nic nevím

Dobrá otázka provokuje, žáci mají potřebu se k ní vyjádřit, sdělit své stanovisko. Metoda označovaná jako sokratovský dialog vychází z toho, že většině věcí může člověk přijít na kloub sám. Bude-li učitel klást promyšlené a přesně cílené otázky, které rozvíjejí žákovo myšlení o dané problematice, které mu umožňují nahlížet na předmět jeho zájmu ze všech stran, odhalovat jeho možnosti a zvláštnosti, žák dozajista najde řešení. Takto vedený dialog používají dobří učitelé už celá staletí. Vědí totiž, že to, na co jsme přišli sami, co jsme vymysleli, si osvojíme lépe a trvaleji, než kdybychom se učili definici, jíž nerozumíme. Vždy máte na výběr. Nadiktujete definici, nebo žáky přimějete, aby sami vydedukovali, co by pojem mohl znamenat?

Vždy postupujeme od otázek jednodušších ke složitějším. Chceme-li rozvíjet logické myšlení žáků, musíme jim umožnit rozvíjet vlastní myšlenkové algoritmy. Měli bychom je vést a směřovat k poznání souvislostí, nevnučovat jim však vlastní stanoviska. Mějme na paměti, že žák je naším partnerem v dialogu.

Metoda ledovce. V této hodině chceme, aby žáci odhalili osobitost tvorby E. Hemingwaye. Žáci si přečetli jeho povídku *Vojákův návrat*. Začneme jednoduše. *Kdo může charakterizovat ledovec? Jak vypadá? Jakou část ledovce skutečně vidíme?* Zdánlivě opouštíme tematiku ledovce a vracíme se k textu povídky, jež mají žáci před sebou. *Jaký byl otec Harolda Krebse? Jak na vás působil? Jak se choval ke svému synovi, ke své ženě? Jak si ho představujete?* Žáci detailně líčí postavu pana Krebse. Klíčová otázka: *Kolik vět je v povídce věnováno této postavě?* Žáci s údivem zjišťují, že všechny jejich dedukce vzešly z několika málo vět. Jakým způsobem rozbor dokončíte, je jen na Vás.

2.3 Proč žák mlčí aneb Pravidla pro kladení otázek

Učitelé si někdy stěžují, že žáci mlčí či reagují velmi málo. Neměli bychom se spokojit s konstatováním o „neschopné třídě“, nýbrž pátrat po příčinách tohoto mlčení.

- Klademe otázky srozumitelně? Nejsou naše otázky příliš vágní?
- Reagujeme na odpovědi žáků přívětivě? Jsme taktní? Neironizujeme jejich odpovědi?
- Umíme přijmout odpovědi nesprávné a pozitivně je využít?
- Oceňujeme odpovědi správné či zajímavé?
- Dáváme žákům dostatek času na promyšlení odpovědi?
- Povzbuzujeme žáky, kteří se nebojí diskutovat, klást dotazy? Neodbyváme ty, kteří se dožadují zpřesnění našeho výkladu?
- Dáváme žákům najevo, že nás jejich odpovědi skutečně zajímají?
- Reagujeme na všechny odpovědi?
- Kladou nám žáci otázky? Jak na ně reagujeme my, jak třída?
- Cítí se žáci ve třídě bezpečně? Jsou žáci i učitel tolerantní k žákům s odlišnými postoji či názory?

Ať už Vaše odpovědi na předchozí otázky byly jakékoli, je prospěšné držet se následujících pravidel pro kladení otázek.

- **Nejprve položte otázku a teprve potom vyvolejte žáka**, od něhož chcete slyšet odpověď. Docílíte tak pozornosti všech žáků.
- Neumí-li žák na Vaši otázku odpovědět, **pokuste se ji formulovat jinak**, srozumitelněji, výstižněji.
- **Žák by měl mít čas na promyšlení své odpovědi**. Nechtějte odpověď okamžitě, neodpovídejte sami. Vyčkejte tři sekundy.
- **Otázky si před hodinou důkladně promyslete**. Pro některé učitele je způsob vedení výuky formou otázek a odpovědí naprosto přirozený, jiní si jej musí osvojit.
- Pokládejte žákům i otázky, na něž nelze odpovědět správně či špatně. To znamená, dotazujte se na jejich názory, postoje apod.
- Ve výuce volte takové **metody práce, které kladení otázek podporují**. (Například práce ve dvojicích nutí žáky k tomu, aby nahlas vyslovovali

dotazy, jež je v souvislosti s daným tématem napadají a konfrontovali své myšlenky se spolužákem.)

- Buďte při dialogu se žáky vždy **taktní a tolerantní**. Měli byste si uvědomit, že žáci neměli možnost vybrat si Vás jako partnera pro komunikaci. Budete-li se chovat nevstřícně, zbývá jim jako nejvhodnější forma protestu právě mlčení.
- **Oceňujte nejen odpovědi, ale i otázky** žáků. Někdy žák svým dotazem předběhne Vámi vystavěný sled otázek a odpovědí. Takové dotazy neodmítáme, pouze je na chvíli „odsuneme“. V patřičnou chvíli se k nim vrátíme. *Tak – a teď jsme se propracovali k tomu, na co se Petr ptal před chvílí.*

2.4 Aby se žáci nebáli zeptat

Na závěr bychom si měli položit ještě jednu zásadní otázku: Dostává v našich hodinách prostor k dotazování i žák? Učíme ho klást otázky? Přečtěte si příklady několika činností, díky nimž se žáci mohou zdokonalovat v kladení otázek.

- *Budeme probírat novou látku – evropskou kulturu v období renesance. Co byste se o této problematice chtěli dozvědět? Co vás zajímá? Žáci ve dvojici nebo ve větších skupinách zformulují otázky, na něž pak sami nebo s pomocí učitele hledají odpověď.*
- Ve slohu lze cvičit dotazování při tvorbě interview. Obvykle začínáme týmovou prací ve tří až čtyřčlenných skupinách. Žáci nahrávají na videokameru svůj rozhovor s vybranou osobou, který pak prezentují před třídou. Ostatní hodnotí volbu otázek, způsob vedení interview. Dalším krokem bývá práce individuální. Každý žák připraví rozhovor se zajímavou osobností a opět jej prezentuje před třídou (v psané podobě).
- Ve výuce českého jazyka a literatury si můžeme vyzkoušet i práci moderátora soutěžního či diskusního pořadu. Žáci mohou připravit besedu s významnou osobností apod.
- *Jaký mělo význam, že Raskolnikov chodil v druhé polovině představení bez jedné boty? Co myslel režisér tím, že ho nechal sedět ve skříni? Proč bylo na scéně všechno tak neuspořádané? Proč se choval tak hystericky? Toto*

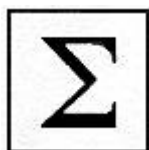

nejsou otázky vyučujícího českého jazyka a literatury. Tyto dotazy kladli žáci po společné návštěvě dramatisace románu *Zločin a trest*. Potřebovali si ujasnit, zda porozuměli, chtěli vědět, zda jsou jejich interpretace správné. Shodli se na tom, že představení bylo „těžké“. Ale co je důležitější – divadelní hra je přiměla přemýšlet a hledat odpovědi na své otázky.

- Vhodnou metodou pro rozvíjení schopnosti klást otázky jsou žákovské projekty. Při práci na projektu *Ostravské ulice* měli žáci hledat odpověď na otázku, jakým způsobem vzniklo pojmenování konkrétních ulic v jednotlivých ostravských obvodech. Aby byl pracovní tým úspěšný, musel si položit řadu dílčích otázek. *Jaký byl vývoj pojmenování ulice? Proč se pojmenování měnilo? Odkdy nese ulice současný název? Kde je jeho původ? Co přesně znamená? Kde je možné hledat informace? Které zdroje budou nejpřesnější, nejúplnější?*

Shrnutí kapitoly

Dotazování je jednou z nejfrekventovanějších pracovních metod ve výuce českého jazyka a literatury. Chceme-li vést se žáky **sokratovský dialog**, chceme-li, aby s námi žáci komunikovali, měli bychom se naučit správně klást otázky. Stejně důležité jako otázky učitele jsou i otázky žákovy. Žák by měl proto ve výuce dostávat prostor pro formulaci vlastních dotazů.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Uveďte pravidla pro správné kladení otázek ve výuce.
2. Vysvětlete, čím se liší otázky nižšího a vyššího řádu.

Úkol k textu

1. Formulujte vhodně otázky, jimiž žáky přimějete k posouzení výkonu spolužáka při prezentaci či referátu.

Otázky k zamyšlení

1. Jakých chyb v kladení otázek se dopouštěli Vaši učitelé na základní či střední škole?

2. Uveďte, které reakce učitele na odpovědi žáka považujete za vhodné a motivující a které nikoli.

Korespondenční úkoly

1. Studenti si ke státní maturitní zkoušce z českého jazyka a literatury vybírají 20 (respektive 30) titulů ze světové i české literatury. Připravte pracovní list, jímž ve výuce prověříte, zda žáci přečtené knize porozuměli a zvládnou její rozbor u maturity. Vhodné literární dílo vyberte samostatně. Inspirovat se můžete pracovním listem v příloze.

Citovaná a doporučená literatura

- FISCHER, R. *Učíme děti myslet a učit se*. Praha: Portál, 2004.
- KYRIACOU, CH. *Klíčové dovednosti učitele*. Praha: Portál, 2008.
- PETTY, G. *Moderní vyučování*. Praha: Portál, 2002.

Příloha – Pracovní list.

Noetická trilogie – **Hordubal**, **Povětroň**, **Obyčejný život**
Karel Čapek

1. Jedná se o autorovu fikci, nebo příběh vychází ze skutečné události? Svě tvrzení dolož.
2. Jak je celý příběh vyprávěn? Na kolik částí je text rozčleněn?
Jaký význam má toto členění?
3. Několika větami (5–6) zapiš fabuli příběhu.
4. Uveď jména hrdinů tohoto románu.
5. Stručně odpověz na tyto otázky:
  - a) Kolik bylo let Hafii v době, kdy Hordubal odešel za prací za moře?
  - b) Kolik let pobýval v USA?
  - c) Jakou práci vykonával?
  - d) Ve kterém městě pracoval?
  - e) Byl v USA zcela sám?
  - f) Jak se jmenuje vesnice, do níž se Juraj Hordubal vrací?
6. Projevuje se v textu (z hlediska lexikologického) skutečnost, že Juraj Hordubal pobýval dlouho v Americe? Cituj.
7. Stručně napiš, jaký byl Hordubalův návrat domů. Jak se mu jevil statek, Polana, dcera? Můžeš užít i citace z textu.
8. Které Hordubalovy činy svědčí o jeho bezmoci (ve vztahu mezi ním a Polanou)? Jak se snaží získat zpět její lásku, manželskou oddanost?
9. Kde můžeme v textu objevit doklady toho, že příslušníci starší generace byli v té době na venkově ještě negramotní?
10. Proč Hordubal osm let nepil alkohol?
11. Pokus se (v rozsahu asi 8–10 řádků) charakterizovat povahu Štěpána Manyi tak, jak se ti po přečtení knihy jevil.
12. *„Naštěstí obyčejně nevíme, jak se naše pohnutky a činy jeví druhým lidem, snad bychom se zhrozili toho křivého a nejasného obrazu, který o nás mají i ti, kdož to s námi nemyslí zle.“*
 Jedná se o citaci z doslovu, který ke své trilogii napsal sám Karel Čapek. Pokus se interpretovat tento citát. Jak mu rozumíš? Jaký vztah může mít přímo k příběhu o Hordubalovi?
13. Pokud jsi tak neučinil už u předchozích odpovědí, pokus se vysvětlit, jak souvisí tento příběh s noetikou neboli naukou o poznání.

3 Motivace

V této kapitole se dozvíte:

- co žáky motivuje k učení,
- jakým způsobem může učitel využívat motivační faktory.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- hledat nové a zajímavé postupy pro motivaci žáků,
- uplatňovat motivační faktory při plánování a přípravě výuky.

Klíčová slova kapitoly: motivace, motivační faktory, demotivace.

Průvodce studiem

*Učitel vchází obvykle do třídy s jasným cílem: naučit žáky to, co si připravil, naplánoval. A žák? Tráví ve škole už pátou (šestou, sedmou...) hodinu a klade si otázku: s čím asi dneska přijde? Co se bude dít? Nebudeme spoléhat na zodpovědnost žáků („je třeba mít dobré známky“), ani na pozitivní vztah k nám („to bychom mu/jí neudělali“). Pokusíme se žáky zaujmout, nadchnout, pobavit. Zkrátka nepodceníme **motivaci**. Výsledek? Hodina, při níž se nebudou nudit ani žáci, ani my – učitelé. Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 1 hodinu, tak se pohodlně usadte a nenechte se nikým a ničím rušit.*

3.1 Co žáky motivuje

Podle Pettyho (2002) se žáci chtějí učit z těchto důvodů:

1. *Věci, které se učím, se mi hodí.*

Učitel by měl při přípravě hodiny myslet na to, aby se k žákům dostalo nejen nové učivo, nýbrž i zjištění, k čemu jim bude daná znalost či dovednost v každodenním životě užitečná, kde a jak ji mohou využít.

Kritika

Co třeba začít při seznamování se s tímto slohovým útvarem tím, že otevřeme **webové stránky školy**, promítneme je na plátno tak, aby viděli dobře všichni žáci, a pustíme se do jejich hodnocení společně? Zda půjde o hodnocení pouze slovní, či žáci následně zpracují kritiku i písemně, záleží na Vás. Rozhodně by se však výsledky této práce měly dostat i k tomu, kdo web školy tvoří či je za něj zodpovědný.

2. *Kvalifikace, kterou studiem získám, se mi hodí.*

Zvláště na gymnáziu hraje tento motiv důležitou roli. Žák se učí řadu předmětů, jež ho vůbec nezajímají, právě proto, aby získal maturitu a připravil se pro budoucí vysokoškolské studium. Na to však nemůžeme spoléhat. I výuka českého jazyka a literatury musí korespondovat s praktickým životem. Proto jsou pro motivaci žáků tak důležité exkurze (v muzeích, kulturních institucích, rozhlase, televizi, v nakladatelství), besedy s odborníky (režisér, divadelní herec, spisovatel, scénárista, novinář, kritik), návštěvy divadelních a filmových představení apod.

3. *Při učení mívám dobré výsledky, a tento úspěch mi zvyšuje sebevědomí.*

Každý žák by měl prožívat úspěch. Připravuje-li se žák do hodin, a přesto se mu nedaří získat ocenění (dobrá známka, uznání), je frustrován, ztrácí motivaci. Úkoly bychom měli připravovat a distribuovat ve třídě tak, aby uspěli i žáci slabší a naopak, aby byli dostatečně vytíženi a náročností úkolu motivováni i žáci talentovaní. Stejně tak je důležité, aby se učitelovo ocenění dostávalo žákově práci bezprostředně po dokončení úkolu (neodkládáme hodnocení prací, testů, kompozic). Jen tehdy přetrvá motivace pro další snažení.

4. *Když se budu dobře učit, vyvolá to příznivý ohlas mého učitele nebo spolužáků.*

Tento motivační faktor je posílen v případě, že mezi Vámi a žáky panuje přátelská atmosféra a není opomíjena pozitivní motivace ze strany učitele i spolužáků – pochvaly, slovní hodnocení, důraz na osobní pokrok atd. Podobně na žáka působí i důvěra v jeho budoucí lepší výkon. Dá-li mu učitel najevo, že věří v jeho pokrok, výrazně tak posiluje žákovo sebevědomí i motivaci k učení.

Rétorická cvičení. Pravidelné 3–5minutové vystoupení každého žáka před třídou poskytuje prostor pro pozitivní motivaci ze strany učitele i spolužáků. Žák pohovoří o něčem, co ho zajímá (oblíbená kniha, film, divadelní představení apod.) a má možnost vyslechnout si hodnocení svého rétorického projevu. Žáci se učí správně poskytovat zpětnou vazbu a současně hodnotit pokrok mluvčího.

5. *Když se nebudu učit, bude to mít nepříjemné důsledky.*

Nepříjemnými důsledky může být pro žáka cokoliv – od špatné známky a zhoršení prospěchu, přes zákazy ze strany rodičů, až po nelibost učitele.

6. *Věci, které se učím, jsou zajímavé a vzbuzují mou zvědavost.*

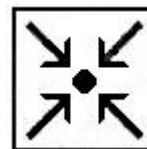
7. *Zjišťuji, že vyučování je zábavné.*

Poslední dva body jsou velkou výzvou pro učitele. Rozvedeme je v následující podkapitole.

3.2 Nuda v hodině – nepřítel číslo jedna

Věci, které se učím, jsou zajímavé a vzbuzují mou zvědavost. Zjišťuji, že vyučování je zábavné. Určitě si pamatujete hodiny, při nichž jste pokreslili celý sešit, napsali desítky dopisů či dokonce usnuli. Pětačtyřicet minut může někdy trvat celé věky, zatímco jindy se ani nestihnete podívat na hodinky a – zvoní! Je to jednoduché – čím větší nuda, tím delší hodina. Práce v hodině by nás měla bavit. Nás – tedy učitele i žáky. Přemýšlejte o tom, jak učivo žákům přiblížit. Ty nejlepší nápady se přitom nerodí u pracovního stolu v kabinetě nebo ve sborovně, nýbrž v běžných každodenních situacích. Nezapomeňte si je poznamenat! Chceme-li, aby žák v hodině aktivně pracoval, musíme mu dát úkol. *Celou hodinu budeš sedět, poslouchat a zapisovat si.* Jak by se toto zadání líbilo Vám? Co třeba: *Dneska společně odhalíme tajemství..., Kdo vyřeší tento problém?, Komu se podaří zvládnout všechny úkoly?, Pojďme rozluštit...* Všichni si rádi hrajeme, luštíme, poznáváme, rádi prožíváme příjemný pocit z dobře vyřešeného úkolu. I zdánlivě nudné téma lze pojmout zajímavě. Motivaci volíme vždy pro konkrétní třídu (respektive žáka). V jedné třídě uspějeme s metodou prožitkovou, v jiné s pracovním listem.⁹ Máte-li pocit, že třída usíná, stačí zadat práci ve dvojicích. S diskusí a nutností řešit

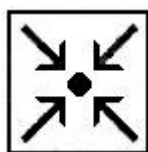
⁹ Viz příloha k této kapitole – Pracovní list.

zadaný úkol se spolužákem přichází i oživení, zájem. Žáci vzájemně komentují své postoje, docházejí k závěrům, které pak prezentují.

Publicistické útvary. Na začátku hodiny každý žák dostane: **pracovní list**, na němž jsou charakterizovány jednotlivé publicistické útvary (reportáž, zpráva, komentář, interview, úvodník, fejeton ad.), noviny¹⁰ nebo časopis, lepidlo a nůžky. Zadání je jednoduché – vyhledejte v novinách 8 různých publicistických útvarů, vystříhněte je (nezapomeňte na titulky), nalepte na pracovní list a vyhledejte (podtrhněte, vypište) znaky, podle nichž jste útvar poznali. Žáci mohou pracovat i ve dvojici či větší skupině. Pozitivem při práci jednotlivců je, že každému žáku zůstane **pracovní list**, jež může použít i v dalších hodinách.

Poslech. Tuto aktivizační metodu znáte dobře z cizích jazyků. Výzkumy potvrzují, že žáci českých škol na tom nejsou s **čtenářskou gramotností** právě nejlépe.¹¹ O důvod víc pravidelně zařazovat do výuky českého jazyka cvičení tohoto typu. Žák vyslechne audio nahrávku a do pracovního listu vypracovává odpovědi na nejrůznější otázky. Některé jsou jen prostým zaznamenáním slyšeného, jiné vyžadují dedukci či formulaci vlastního postoje. Žák se učí soustředit na slyšený text podobně jako na text čtený. Pro práci s literárním textem doporučuji například povídky Karla Čapka (Případ s dítětem), Oty Pavla (Nejdražší ve střední Evropě) ad.

Úkol k textu

Uveďte co nejvíce typů úkolů, které je možno využít při práci s audio nahrávkou literárního textu.

Práce na PC. Můžeme-li pracovat v hodinách českého jazyka v učebně, kde má každý žák přístup k PC, lze žákům zadat úkoly, jimiž procvičují probranou látku (druhy vět vedlejších, stavba souvětí apod.) i jinak, než je obvyklé.

¹⁰ V rámci projektu *Studenti píšou noviny* dostávají žáci přihlášených tříd deník MLADÁ FRONTA DNES. Možnosti využití denního tisku ve vyučování českého jazyka jsou velmi rozmanité.

¹¹ Dokladem tohoto tvrzení mohou být výsledky výzkumu PISA z roku 2006, které najdete na webových stránkách Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky – <http://www.msmt.cz/pro-novinare/vysledky-mezinarodniho-vyzkumu-pisa-2006>

Tentokrát žáci **nebudou určovat, nýbrž tvořit** (věty vedlejší, souvětí) podle zadaného schématu. Samostatně si vytvoří soubor, do něhož uloží svá řešení a odešlou je pod svým jménem na váš e-mail.

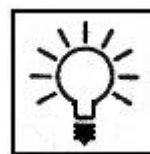
Úkol k textu

Vyhodnoťte, v čem spočívají výhody a nevýhody práce v hodině mluvnice, tak jak je popsána v předcházejícím textu.

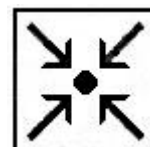

Otázka k zamyšlení

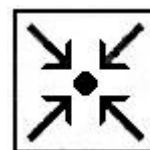
Vysvětlete, jak se proměňuje úloha učitele v hodinách v případě, že využije náměty popsané v příkladu Publicistické útvary a Práce na PC.

Proces. Přijdete do třídy a bez komentáře vydáváte tyto podivné a neobvyklé pokyny: *položte si hlavu na lavici, zavřete oči a představte si, že je ráno. Ležíte v posteli. Právě dnes máte narozeniny, ale je všední den, takže vás jako obvykle čeká cesta do školy. Bydlíte v podnájmu. Udělejte pauzu, aby se všichni mohli přenést do Vámi navrženého iluzorního světa. Zničehonic se ve vašem pokoji objeví cizí muž. Nikdy jste ho neviděli. Netušíte, proč tam je. Ve vedlejší místnosti jsou další neznámí lidé. Nechtějí, abyste odešel z pokoje, berou vám vaši noční košili a říkají, že vám ji i s ostatním prádlem uschovají a všechno zas vrátí, dopadne-li vaše záležitost dobře. Sdělují vám, že jste zatčen. Pauza. Co uděláte?*

Imaginace. Téma hodiny: OPILÝ KORÁB. Někteří možná tuší, že se jedná o Rimbaudovo dílo, jiní ne. *Napište tři asociace na slovo koráb a tři na slovo opilý (pozor – možná budete muset vysvětlit, co to asociace je).* Ponechte žákům tři minuty a pak je vyzvěte, aby přečetli, co napsali. Úkol lze ještě rozšířit – *jaké asociace ve vás probouzí spojení Opilý koráb?* Připravili jste si prostor pro objasnění pojmů symbol, imaginace. *Proč každý z nás interpretuje tyto symboly jiným způsobem? Jak obrovskou imaginací musel být Rimbaud nadán, probouzí-li pouhý titul jeho básně takto naši představivost?*

3.3 Motivační faktory a demotivace

Pro lepší zapamatování motivačních faktorů lze využít mnemotechnickou pomůcku **FOCUS**, složenou z počátečních písmen slov FANTAZIE, OCENĚNÍ, CÍLE, ÚSPĚCH, SMYSL. Nevíte-li si s motivací rady, pročítejte si otázky uvedené u jednotlivých motivačních faktorů. Uvědomíte si své rezervy a najdete inspiraci pro své další hodiny.

Fantazie

- Kdo v hodinách pracuje více – Vy, nebo žáci?
- Vypadají všechny hodiny stejně, nebo se pokaždé děje něco jiného?
- Jsou činnosti uplatňované ve Vašich hodinách zábavné? Musí žáci něco řešit, pracovat ve skupinách?
- Souvisí to, co děláte ve výuce, s každodenním životem žáků?

Ocenění

- Chválíte? Povzbuzujete? Známkujete aktivitu, mimořádné výkony?
- Poskytujete žákům zpětnou vazbu co nejdříve? Neodkládáte hodnocení (například písemných testů, slohových prací) příliš dlouho?
- Znáte pravidla poskytování zpětné vazby – tak, aby byla efektivní?
- Oceňujete individuální pokrok žáků? Všímate si změn v přístupu žáků k práci v hodině i k domácí přípravě?

Cíle

- Jsou cíle, které jste žákům vytyčili, dosažitelné? Neodrazujete žáky přehnanou náročností (nebo naopak jednoduchostí) zadávaných úkolů?
- Stanovujete odlišné cíle žákům talentovaným a žákům slabším?
- Ověřujete dovednosti žáků pravidelně? Jste důslední při kontrole domácích i školních prací?
- Projeví se zásadním způsobem (ve výuce, při hodnocení), zda žák ve Vašich hodinách pracuje, či nikoli?

Úspěch

- Mají ve Vašich hodinách šanci prožít úspěch všichni žáci?
- Vyhovuje Vaše pracovní tempo a způsob vedení hodiny všem žákům?
- Trváte na tom, aby žáci své práce opravovali? To znamená, že hodnocen je například druhý, vylepšený pokus?

Smysl

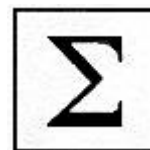
- Předáváte žákům nejen učivo, ale i zjištění, k čemu se jim mohou dané znalosti, dovednosti hodit?
- Uvědomují si Vaši žáci svůj osobní pokrok, jehož dosáhli díky Vašemu předmětu?

Chceme-li úspěšně motivovat, musíme brát na vědomí a vyhodnocovat i skutečnosti, které motivaci snižují. Demotivovat žáky mohou faktory **emocionální** (problémy v rodině, ve vztahu, deprese, obava z učitele), **fyzilogické** i faktory **dané prostředím** (hlad – sedmá vyučovací hodina těsně před obědem, hluk – dělníci se sbíječkou pod okny třídy, chlad – nevytopená třída po vánočních prázdninách apod.). Učitel by měl být flexibilní a reagovat na momentální situaci ve třídě. Ani sebelepší motivací se Vám nepodaří zaujmout, jestliže o přestávce proběhl ve třídě nějaký zásadní spor mezi spolužáky a ani v okamžiku Vašeho příchodu do učebny emoce nevychladly.

Shrnutí kapitoly

Mezi hlavní **důvody, pro něž se žáci učí**, patří tyto: to, co se učím, se mi hodí; kvalifikace, kterou studiem získám, se mi hodí; při učení mívám obvykle dobré výsledky, a tento úspěch mi zvyšuje sebevědomí; když se budu dobře učit, vyvolá to příznivý ohlas mého učitele nebo spolužáků; když se nebudu učit, bude to mít nepříjemné důsledky; věci, které se učím, jsou zajímavé a vzbuzují moji zvědavost; zjišťuji, že vyučování je zábavné.

Motivačními faktory jsou fantazie, ocenění, cíle, úspěch, smysl (mnemotechnická pomůcka FOCUS). Jako inspirační zdroj pro motivaci žáků využíváme kontrolní otázky prověřující využívání motivačních faktorů ve výuce. **Motivovat žáky** můžeme nejrůznějšími metodami: výukou formou prožitku, řešením problémových úloh, pracovními listy, prací ve dvojicích atd. Jako **demotivace** mohou působit faktory emocionální, fyzilogické a faktory dané prostředím.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Vyberte si činnosti, jež Vás (jako žáky či studenty) při výuce českého jazyka a literatury bavily nejvíce. Proč?
2. Jmenujte demotivační faktory. Uveďte příklady z vlastní praxe.

Korespondenční úkol

1. Vyberte si některého z významných světových spisovatelů 20. nebo 21. století a připravte práci pro žáky v rozsahu jedné vyučovací hodiny.

Zaměřte se na:

- motivaci žáků k přečtení alespoň ukázek z autorova díla,
- osobitost autorského stylu,
- spojitost mezi literárním dílem a každodenním životem žáka.

Citovaná a doporučená literatura

- KYRIACOU, CH. *Klíčové dovednosti učitele*. 2. vydání, Praha: Portál, 2008.
- PETTY, G. *Moderní vyučování*. 2. vydání, Praha: Portál, 2002.
- PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1998
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. c2007, poslední revize 4. 12. 2007 [citováno 2008-08-18]. Dostupné z [www: <http://www.msmt.cz/pro-novinare/vysledky-mezinarodniho-vyzkumu-pisa-2006>](http://www.msmt.cz/pro-novinare/vysledky-mezinarodniho-vyzkumu-pisa-2006).

4 Příprava písemných prací, testů a cvičení

V této kapitole se dozvíte:

- jak postupovat při tvorbě písemných prací, testů a cvičení,
- jakými způsoby prověřovat kompetence žáků.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- samostatně připravit písemnou práci, již ověříte probranou a procvičenou látku,
- vymyslet různé typy cvičení, jimiž umožníte žákům odstraňovat nedostatky v jejich práci,
- uplatňovat zásady pro správné tvoření didaktických testů.

Klíčová slova kapitoly: didaktický test, Niemerškova taxonomie výukových cílů, pracovní list, práce s chybou.

Průvodce studiem

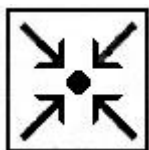
Písemné prověřování znalostí, schopností a dovedností žáků může mít řadu podob. Učitel by si však nikdy neměl vystačit s jedním či dvěma způsoby. Čím pestřejší budou Vaše metody písemného prověřování, tím větší získáte jistotu, že žáci probíranou látku pochopili a budou schopni ji dále uplatnit. Práce na přípravě písemných prací, testů a cvičení je velmi náročná – vyžaduje, aby byl pedagog znalcem ve svém oboru, dobrým metodikem i psychologem, a navíc, aby byl text, který žákům předloží, v pořádku i po stránce jazykové. Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 1 hodinu, tak se pohodlně usad'te a nenechte se nikým a ničím rušit.

4.1 Proč pokaždé jinak

V každodenním životě jsou naše schopnosti a dovednosti prověřovány mnoha způsoby. Musíme reagovat na dotazy, vyřizovat telefonáty, odlišit informace podstatné od méně důležitých, vyplňovat formuláře, stylizovat pracovní

dopisy, texty a mnoha jinými způsoby prokazovat, že rozumíme tomu, co se po nás žádá. Školní prostředí by ani v tomto ohledu nemělo být odtrženo od reality. Čemu poslouží písemná práce, v níž žákům uložíme úkoly typu: vyjmenuj, napiš, definuj – a pro správnou odpověď postačí pod lavicí nalistovat příslušnou stránku v sešitě či učebnici, popřípadě „rozvinout tahák“? I písemné prověřování by mělo být výzvou – jak pro žáky, tak pro učitele. Variabilita v písemném prověřování zajistí, že žák přivykne různým formám prokazování svých znalostí a dovedností a nebude se cítit vykolejen tím, že je dotazován jinak – jiným způsobem, jiným učitelem. Nabízí se celá škála způsobů písemného prověřování: **didaktický test** (jehož pravidelné využívání ve výuce žáci ocení například u státní maturitní zkoušky či SCIO testů při přijímacím řízení na VŠ), **pracovní listy**, v nichž má žák za úkol odstraňovat stylistické či jazykové nedostatky, jichž se dopustil ve své předchozí práci, **logické řady** a nejrůznější typy **cvičení či doplňovacích tabulek**¹², do nichž žáci vpisují pojmy, znaky či souvislosti.

Logická řada

V každé řadě podtrhněte spojení, které do ní nepatří, a vysvětlete proč.

- slovanské jazyky, germánské jazyky, indoevropské jazyky, baltské jazyky, indické jazyky
- němčina, albánština, islandština, švédština, norština, dánština, holandština
- francouzština, španělština, portugálština, rumunština, maďarština, italština
- maďarština, finština, estonština, lotyšština

Výsledná klasifikace žáka založená na takto různorodém prověřování jeho práce má samozřejmě mnohem větší vypovídací hodnotu než hodnocení vycházející z několika testů stejného typu.

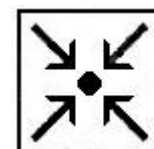
4.2 Práce s chybou

Jednou z nejefektivnějších metod prověřování jazykových dovedností jsou cvičení, při nichž žáci odstraňují nedostatky (pravopisné, stylistické i faktické) své i svých spolužáků. Při přípravě takového cvičení bychom měli posoudit,

¹² Viz příloha k této kapitole – Doplňování pojmů.

zda půjde pouze o procvičování, či práci klasifikovanou. Pokud žáci chybují v pravopisu a argumentují tím, že při psaní písemné práce z literatury se na jazykovou stránku nesoustředí, obvykle jim „přistane“ v další hodině na lavici pravopisné cvičení. Při další písemné práci se již „nedostatečné koncentrace“ nemusíte obávat.

Oprava jazykových nedostatků, které se objevily v písemné práci z literatury.

Odstraňte pravopisné nedostatky.

- Za autora Písně Písní je považován král Šalamoun.
- Jedním z nejzdařilejších biblických překladů do češtiny je Bible Kralická.
- Nejstarší svitky byly nalezeny v jeskyních u mrtvého moře.
- Tyto svitky se dochovali v poměrně dobrém stavu.
- Všichni známe šesté přikázání – nesmyslníš!
- Starý zákon byl napsán v Hebrejštině a Aramejštině.
- Kain zabil svého bratra Ábela.
- V Novém zákoně se setkáváme s vylíčením života Ježíše Krysta.
- Pět knih mojžíšových bývá také označováno jako Pentateuch.

Pro prohlubování a upevňování stylistických dovedností dobře poslouží pracovní listy, které vytváříte jako výstup při opravě kontrolních (školních i domácích) slohových prací. Úkoly jsou v nich obvykle rozděleny do dvou celků – nedostatky jazykové a nedostatky stylistické.¹³ Tato metoda (vyžadující pečlivost a důslednost učitele) vede žáky k odstraňování chyb z nepozornosti, učí je nepodceňovat i zdánlivě méně podstatné aspekty své práce.

4.3 Příprava didaktického testu

Pojem didaktický test je někdy chápán jako rychlé písemné prověření znalostí, přičemž jsou v testu obsaženy pouze úlohy s výběrem odpovědí. My se budeme věnovat přípravě nestandardizovaných testů, které se svým charakterem blíží pojmu (v českém školství používaném častěji) **písemná**

¹³ Viz příloha k této kapitole – Pracovní list do slohu.

práce.¹⁴ Tyto nestandardizované testy (písemné práce) připravuje učitel pro potřeby třídy, v níž vyučuje. Podle *Chrásky (1999)* se příprava testu člení na tři etapy: **plánování, konstrukci a ověřování testu**. Řada učitelů často uplatňuje pouze fázi druhou – tedy konstrukci. Chceme-li však, aby naše testy měly delší životnost, je dobré plánovat i ověřovat. **Při plánování** bychom měli zvážit:

- a) **co přesně chceme prověřit** (Budeme porovnávat individuální pokrok žáků za pololetí nebo porozumění probrané kapitole?),
- b) **jaké učivo a v jakém rozsahu má být prověřeno** (O které kapitoly z učebnice se jedná? Kolik času bylo věnováno probírání a procvičování učiva?),
- c) **rozsah testu** (Kolik bude mít test úloh? Kolik času budou mít žáci na jeho vyhotovení?),
- d) **jakým způsobem budeme úkoly formulovat** (Chceme prověřovat znalost učiva nebo žákovy dovednosti? Využijeme Niemerkovy taxonomie výukových cílů?¹⁵).

Při vytváření (konstrukci) testu doporučuji postupovat od jednodušších úloh k náročnějším. Žáka povzbudí, podaří-li se mu správně odpovědět na několik prvních úkolů, je více motivován k zamýšlení se nad otázkami složitějšími. Využijeme-li aktivní slovesa z Niemerkovy taxonomie, budou na počátku testu úkoly typu: **definuj, vyjmenuj**, pokračujeme o něco náročnějšími: **objasni, ilustruj**, následují: **použij, prokaž**, až po nejtěžší zadání: **zhodnot', posud', rozhodni**. V didaktickém testu z českého jazyka či literatury je vhodné využít různé typy testových úloh. Nejčastěji se setkáme s těmito:

- **otevřené široké úlohy** – od žáka vyžadujeme rozsáhlejší odpověď
  - *Které historické události ovlivnily tristní stav českého jazyka, české literatury a kultury v 2. polovině 18. století?*
  - *Vyberte si jednoho z romantických literárních hrdinů (uved'te literární dílo i autora) a uveďte, v čem je typicky romantický.*
- **úlohy se stručnou odpovědí** – rozlišujeme dvojího druhu:
  - **doplňovací:** *Děti se rozběhl_ na všechny strany a rychle na celou příhodu zapomněl_.*
  - **produkční:** *Jmenujte tři významné představitele italské renesance.*

¹⁴ Viz příloha k této kapitole – Písemná práce z literatury.

¹⁵ Viz příloha k této kapitole – Niemerкова taxonomie výukových cílů.

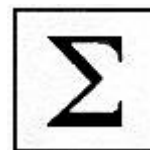
- **dichotomické úlohy** – žák vybírá ze dvou alternativ tu správnou:
  - *Rozhodni, zda je tato informace pravdivá, či nikoli.*
    - a) *Mnozí básníci katoličtí se po roce 1948 ocitli v komunistických věznicích. ano – ne*
    - b) *S poetikou označovanou jako poezie všedního dne jsme se setkali u autorů skupiny Host do domu. ano – ne*
    - c) *Jaromír Seifert je nositelem Nobelovy ceny. ano – ne*
- **přiřazovací úlohy** – obsahují dvě skupiny pojmů, které mají být správně přiřazeny
  - *Utvoř správně dvojice.*

<i>Odysseus</i>	<i>Ariadna</i>
<i>Théseus</i>	<i>Psyché</i>
<i>Erós</i>	<i>Pénélopé</i>
<i>Paris</i>	<i>Héra</i>
<i>Zeus</i>	<i>Helena</i>

Při ověřování nám jde o vytvoření konečné podoby didaktického testu. Měli bychom **zpřesnit** úlohy, jejichž zadání nevyznívá jednoznačně a žáci by je mohli pochopit jinak, než jsme zamýšleli; **vyřadit** úlohy, jež jsou pro žáky příliš obtížné či příliš jednoduché, případně **vytvořit různé varianty** testu, aby žáci mohli pracovat **samostatně** (změníme pořadí úloh v testu, ponecháme typ úkolu a obměníme zadání).

Shrnutí kapitoly

Při přípravě písemných prací, testů a cvičení je důležitá jejich **variabilita**. Efektivním způsobem prověřování jazykových dovedností žáků je **odstraňování nedostatků** – pravopisných, stylistických i faktických. Tvorbu didaktických testů lze rozdělit na **plánování** testu, **konstrukci** testu a **ověřování** testu. Nejčastějšími typy úloh užívaných v didaktickém testu z českého jazyka a literatury jsou: **otevřené široké úlohy, úlohy se stručnou odpovědí, dichotomické úlohy a přiřazovací úlohy**. Při tvorbě testu je vhodné postupovat od jednodušších úloh k náročnějším. Můžeme využít aktivní slovesa z **Niernerkovy taxonomie výukových cílů**.

Kontrolní otázka

1. Uveďte způsoby písemného prověřování, s nimiž jste se setkali na základní a střední škole. Které z nich Vám vyhovovaly? Které ne? Proč?

Úkol k textu

1. Vyřešte všechny úkoly a odpovězte na všechny otázky, které se objevily v textu – v příkladech i přílohách.

Otázky k zamyšlení

1. Jak budete reagovat v případě, že jste otázku formulovali vágně, a student na ni odpověděl sice správně, ale bez využití znalostí, jež měly být prověřeny?
2. Student objeví ve Vámi předložené písemné práci chybu (faktickou, pravopisnou). Co uděláte?

Korespondenční úkol

1. Vyberte kratší text (umělecký, publicistický či odborný) a vytvořte k němu úkoly, jimiž prověříte čtenářskou gramotnost žáků. Vyhněte se otázkám, které vyžadují, aby žák využíval informace, které nejsou obsaženy přímo v textu. Nezapomeňte uvést, pro jakou věkovou kategorii je cvičení určeno.

Citovaná a doporučená literatura

- FISCHER, R. *Učíme děti myslet a učit se*. Praha: Portál, 2004.
- CHRÁSKA, M. *Didaktické testy*. Brno: Paido, 1999.
- PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál 1998.

5 Problematika hodnocení a zkoušení

V této kapitole se dozvíte:

- jaké funkce plní hodnocení v prostředí školy a v procesu vzdělávání,
- co hodnocení přináší učitelé, žákům, rodičům,
- jaké jsou přednosti ústního a písemného zkoušení.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- vysvětlit, proč je hodnocení a zkoušení nedílnou součástí vzdělávacího procesu,
- charakterizovat přednosti a nedostatky ústního i písemného zkoušení.

Klíčová slova kapitoly: hodnocení, zkoušení, záměrné a nezáměrné hodnocení, funkce hodnocení, metody hodnocení a zkoušení, klady a zápory ústního a písemného zkoušení.

Průvodce studiem

Jak dobře zkoušet? Kolik toho po žácích při zkoušení požadovat? Budu objektivní? Zkoušení bývá dosti často noční můrou začínajících učitelů. Tato kapitola se Vás pokusí alespoň nasměřovat. Na její zvládnutí budete potřebovat asi 1 hodinu, tak se pohodlně usadte a nenechte se nikým a ničím rušit.

Pevnou součástí školního života a výuky je průběžné, soustavné hodnocení. Vzájemně se hodnotí a jsou hodnoceni všichni účastníci vzdělávání, učitelé hodnotí žáky, žáci učitele, vedení školy hodnotí učitele i žáky, do procesu hodnocení se zapojují také rodiče žáků, kteří hodnotí své děti i jejich vzdělavatele a školní instituci a vzdělávací systém jako celek.

Hodnocení ve školním prostředí můžeme členit na **hodnocení záměrné** (ústní i písemné zkoušení završené udělením známky, slovní komentáře k výkonu žáků i třídních kolektivů v prostředí třídy, na pedagogických poradách, třídních schůzkách, při vyhodnocení hospitací ve výuce, při formálních i neformálních rozhovorech zainteresovaných jedinců) a **nezáměrné** (nepřipravené reakce,

často hodnocení neverbální, vyjádřené mimojazykovými prostředky, např. mimická reakce učitele na žákův výkon, odmítavé, pohrdavé gesto aj.). V souvislosti s nezáměrným hodnocením je třeba připomenout, že je hodnoceným mnohdy vnímáno velmi silně, zvláště citlivé na negativní nezáměrné hodnocení jsou děti nižšího věku, negativně také cítí žáci to, pokud je záměrné slovní hodnocení v rozporu s tzv. mluvou těla.

5.1 Funkce hodnocení

Hodnocení plní různé **funkce** (Dařílek, Kusák: 1998, s. 140–141):

1. *Administrativní funkce.* Znamky nám ukazují, zda žák uspěl či neuspěl, zda může postoupit do vyššího ročníku.
2. *Řídící funkce.* Na základě výsledků jsou identifikovány schopnosti nebo nedostatky žáků, následně je přizpůsobeno vyučování tak, aby žáci učivo zvládli. Dosažené výsledky poskytují informace o obtížnosti učiva, je možno reagovat změnou ve školních vzdělávacích programech.
3. *Informační funkce.* Znamky jsou prostředkem pro poskytování informací o míře úspěšnosti rodičům, žákům nebo institucím.
4. *Motivační funkce.* Znamky aktivizují žáka, zvyšují jeho zájem a motivaci. Špatné výsledky motivaci snižují, mnohdy snižují zájem žáka o předmět a školu.
5. *Funkce sebehodnocení.* Pomocí známek získává žák přesnější představu o sobě samém, schopnostech, vědomostech, učí se hodnotit sám sebe.
6. *Výchovná funkce.* Úroveň známek působí na utváření žákovy osobnosti, na jeho emoce, vztahy ke spolužákům a učitelům. Může posilovat schopnost překonávat překážky, rozvíjet vůli, odpovědnost za své činy atd.
7. *Diagnostická funkce.* Znamky umožňují rozdělit jedince na slabé, průměrné, nadprůměrné.

Je nutné však zdůraznit, že zmíněné funkce nepůsobí izolovaně, ale spíše se překrývají.

5.2 Význam hodnocení pro zainteresované subjekty

Význam hodnocení (záměrného, obvykle spojeného s udělením známky)

pro učitele:

Učitel získává informace o úrovni, které dosahují jeho žáci jako sociální skupina i jednotlivci vzhledem k formulovaným cílům výchovně vzdělávacího procesu. Učitel si prostřednictvím hodnocení ověřuje rozsah a kvalitu svých znalostí, správnost výchovných a vyučovacích metod, přístupu k žákům a třídnímu kolektivu jako celku.

Učitel získává informace o tom, jak žáci zvládli učivo. Měl by zvládnutí učiva zhodnotit z několika hledisek:

Hledisko kvantitativní poskytne informace o míře, rozsahu osvojeného učiva.

Hledisko kvalitativní ukazuje, zda si žáci učivo osvojili správně, zda mu skutečně rozumějí, zda jsou schopni osvojené poznatky využít v praxi, aplikovat v konkrétních situacích při řešení problémů.

Hledisko osobního přístupu pomáhá sledovat, jaký má žák vztah k předmětu, učivu, jak je aktivní, zda je ochoten překonávat obtíže, reagovat na nezdary aj.

Hledisko aktivního přístupu se zaměřuje na to, nakolik žáci samostatně, správně a přesně myslí, tvořivě pracují, vyvozují závěry, zdůvodňují zvolené postupy a řešení atd.

Význam hodnocení (záměrného, obvykle spojeného s udělením známky)

pro žáky:

Žák získává informace o tom, do jaké míry splnil požadavky na něho kladené, podle toho může korigovat svou učební činnost, např. zvýšit rozsah domácí přípravy s cílem dosáhnout lepších výsledků. Školní hodnocení se stává prostředkem seberegulace, je významným faktorem vnější motivace.

Negativní hodnocení, které není vyváжено alespoň částečným oceněním žáka, většinou demotivuje. Podle Pettyho (1996) jsou účinky úspěchu a uznání mnohem silnější, než se mnoho učitelů domnívá. V případě úspěchu je žák sám se sebou spokojen a zvyšuje se jeho sebevědomí, usiluje o opakování úspěchu.

5.3 Metody hodnocení, zkoušení

K hodnocení výkonů žáků má učitel možnost použít nejrůznějších metod. Podle toho, která metoda při zkoušení převládá, rozlišujeme zkoušení ústní, písemné a praktické. Podle toho, kolik žáků je současně zkoušeno, rozlišujeme zkoušení frontální, skupinové či individuální.

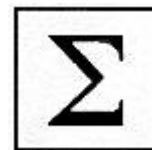
Ústní zkoušení má v předmětu český jazyk a literatura nezastupitelné postavení, neboť umožňuje ověřit žákovy komunikační zdatnosti. Za klad ústního zkoušení je považován **osobní kontakt mezi učitelem a žákem**, který umožňuje, aby učitel okamžitě reagoval na žákovy odpovědi a aby v případě nedostatečné, nesprávné odpovědi zjistil, zda je dána **neznalostí nebo formulační nepřesností**. K záporům patří především velká časová náročnost. Ta je však mnohdy způsobena nedostatečnou přípravou učitele na zkoušení. Učitel by si měl předem promyslet, **které žáky bude zkoušet, co bude konkrétního žáka zkoušet**, měl by **zformulovat srozumitelné otázky** i s ohledem na to, aby mohl na zkoušené učivo co nejlépe navázat v další části hodiny. Ke škodě věci bývá ústní zkoušení mnohdy jednostranně zaměřeno na ověření pamětného zvládnutí probíraného učiva, stranou pozornosti zůstává ověření toho, zda žák učivo pochopil a je schopen ho aplikovat na konkrétních příkladech a úkolech. Velká většina žáků považuje **za zápor** ústního zkoušení skutečnost, že učitelé očekávají po položení otázky **okamžitou odpověď**, případně žakovu odpověď násilně přerušují. Žáci označují ústní zkoušení jako méně objektivní. Mnozí žáci považují za rušivé, že je při zkoušení sledují ostatní spolužáci.

Písemné zkoušení spojené s klasifikací převažuje v předmětu český jazyk a literatura na 2. stupni ZŠ i na SŠ. V jazykovém vyučování se nejčastěji prověřují znalosti pomocí diktátů, komplexních jazykových rozborů, doplňovacích cvičení, ve slohovém výcviku je hlavní důraz kladen na písemné slohové práce a v literární výchově má písemné zkoušení nejčastěji podobu kontrolní práce tvořené několika otázkami, na něž zkoušený písemně odpovídá. Za klad písemného zkoušení považují učitelé **jeho časovou úspornost**. Žáci vnímají písemné zkoušení jako **objektivnější**, v případě zadání několika otázek oceňují možnost **odpovídat na ně v libovolném pořadí** a odpovědi si promyslet. Učitelé oceňují možnost **vzájemně srovnávat práce** jednotlivých

žáků i výkony téhož žáka v určitém časovém období, např. během pololetí, školního roku apod. Proto také někteří učitelé požadují, aby si žáci vedli speciální sešity na diktáty, klasifikované komplexní jazykové rozbory a další písemné prověřování znalostí. Ze záporů připomeňme, že velká většina žáků spojuje písemné zkoušení s **možností opisovat**, příprava taháků představuje v českém prostředí nedílnou součást přípravy na písemné zkoušení; činí tak i žáci vykazující v předmětu dobré známky, pro něž je tahák, aniž by byl využit, prostředkem ke zvýšení klidu a potlačení trémy. Výčet jen části kladů i záporů ústního i písemného zkoušení potvrzuje, že je potřeba neupřednostňovat jedno z nich, ale v konkrétní výukové situaci vybrat vždy tu nejadekvátnější formu a vzájemnou kombinací obou eliminovat zápory a posilovat klady.

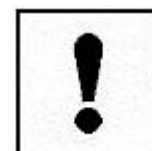
Shrnutí

Cílem kapitoly věnované hodnocení a zkoušení bylo to, abyste si uvědomili, jak významnou součástí výuky a procesu vzdělávání hodnocení a zkoušení představuje, abyste si potvrdili, že také zkoušení musí být činností promyšlenou, kvalitně připravenou, vycházející z dobrých znalostí učitele.

Úkoly k textu:

1. V této kapitole jste se dozvěděli, že se učitel musí na zkoušení žáků připravit. Vysvětlete, proč je při ústním zkoušení **vhodné předem vybrat, koho bude učitel zkoušet, v jakém pořadí bude zkoušet jednotlivé žáky, jaké otázky jim položí.**
2. Vyberte konkrétní jazykové nebo literární učivo a připravte písemné zkoušení:
  - a) v podobě testu s volbou správných odpovědí;
  - b) v podobě písemné práce pro dvě skupiny žáků, práci bude tvořit několik úkolů různého typu a náročnosti (promyslete zadání tak, aby byla náročnost obou skupin stejná, vytvořte systém bodování jednotlivých úkolů podle náročnosti a stanovte kritéria celkového hodnocení).

Citovaná a doporučená literatura

- DAŘÍLEK, P. – KUSÁK, P. *Pedagogická psychologie – část A*. Olomouc: PdF UP, 1998.
- KOLÁŘ, Z. *Školní hodnocení a jeho současné problémy*. Ústí nad Labem: PdF UJEP, 1998. ISBN 80-7044-202-6.
- KYRIACOU, CH. *Klíčové dovednosti učitele*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-965-8.
- PETTY, G. *Moderní vyučování*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-0707-7.

6 Příprava a hodnocení písemných slohových prací

V této kapitole se dozvíte:

- jak postupovat při přípravě písemných slohových prací,
- jak hodnotit písemné slohové práce.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- vysvětlit, jaké jsou základní kroky při přípravě slohových prací;
- objasnit, podle jakých kritérií hodnotíme písemné slohové práce.

Klíčová slova kapitoly: slohová a komunikační výuka, slohové útvary, písemné slohové práce, postup při přípravě slohové práce – invence, kompozice a stylizace, kritéria hodnocení.

Průvodce studiem

Na zvládnutí této kratičké kapitoly budete potřebovat asi 0,5 hodiny, tak se pohodlně usadte a nenechte se nikým a ničím rušit.

V rámci prezenční části kurzu dostanete přílohy k této kapitole, které obsahují opisy autentických slohových prací žáků 2. stupně základních škol a středních škol. Další čas můžete tedy věnovat jejich opravě. Nejlépe si tak ověříte, zda jste schopni efektivně využít získané teoretické poznatky.

Tak najděte červené tužky a pusťte se do toho!

Pevnou součástí slohové výuky na základní škole je seznamování žáků s vybranými slohovými útvary a nácvik jejich zvládnutí. Výběr slohových útvarů a jejich přiřazení do konkrétních ročníků bylo taxativně vymezeno v osnovách předmětu Český jazyk a literatura pro jednotlivé vzdělávací programy a obdobně tvoří tyto informace součást nově zpracovaných, a v současné době v praxi ověřovaných, školních vzdělávacích programů.

Při přípravě písemných slohových prací by měl učitel myslet na to, že musí žáky **seznámit s podstatou daného slohového útvaru**. (Vedle teoretického

poučení je vhodné využít rozmanité ukázky zastupující jednotlivé funkční styly. Ukázky z odborné i umělecké literatury a texty publicistického nebo administrativního charakteru je možno doplnit o vybrané slohové práce z předchozích let, s jejichž pomocí žák zjistí, jaká úroveň práce je od něho očekávána.)

Pomocí textových materiálů a rozmanitých cvičení je opět v souladu se zvládaným slohovým útvarem nutno **rozvíjet potřebnou slovní zásobu a schopnost obratně formulovat myšlenky**. (Např. při nácvičku statického popisu bude rozvoj slovní zásoby zaměřen zvláště na potřebná podstatná a přídavná jména, dynamický popis vyžaduje bohatší nabídku sloves a příslovcí, u charakteristiky je třeba disponovat potřebnou škálou výrazů k označení vlastností atd.)

Vlastní příprava písemné slohové práce se skládá ze **tří základních kroků**:

Invence: soustředění námětů, nápadů k zvládnutí slohového útvaru.

Např. u slohového útvaru vypravování, vymezeného tematicky učitelem jako *Můj zážitek z prázdnin*, jde o hledání vhodných příběhů, posuzování jejich využitelnosti vzhledem k očekávanému rozsahu práce atd.

Kompozice: základní zpracování textu s dodržением členění na úvodní část, vlastní stať a vhodný závěr. (Závěrečné pasáže jsou pro žáky obvykle nejsložitější, často se z bezradnosti uchylují k různým klišé, frázím!)

Stylizace: jazykové, stylizační precizování textu, posilování bohatosti slovní zásoby, hledání osobitých, neotřelých formulací aj.

6.1 Hodnocení písemných slohových prací

Hodnocení písemných slohových prací bývá učiteli posuzováno jako poměrně obtížné. Hlavní úskalí spatřují učitelé v tom, že je vzniklý text přímo vybízí k tomu, aby byl hodnocen z několika hledisek, ale učitelé nejsou poměrně často odborně připraveni na to, aby si stanovili základní kritéria, z nichž budou při hodnocení vycházet. Zvláště u začínajících učitelů nebo studentů učitelských oborů jsem se ve školní praxi při násleších, vedení souvislé praxe nebo v seminářích didaktiky setkala s tím, že hodnocení byla podrobena jen pravopisná stránka písemné práce a že jakýkoli text byl označen za pěkný,

nebo alespoň uspokojivý. Pravopisné hledisko obvykle zcela dominovalo celkovému hodnocení.

Na základě vlastní školní praxe doporučuji využít k hodnocení kritéria, která jsem si zformulovala v podobě otázek:

1. Zvládl student daný slohový útvar? (Jde vskutku o statický popis, výstižnou charakteristiku osoby, vypravování s nosnou zápletkou a s gradací napětí?)
2. Zkonkretizoval vhodně zadané téma? (Např. zvolil zajímavý, nosný, neotřelý příběh při zpracování vypravování na téma *Můj zážitek z prázdnin*?)
3. Je vzniklý text logicky členěn? Zahrnuje úvod, stať a závěr?
4. Jaké jsou vyjadřovací a formulační schopnosti žáka? Je text srozumitelný? Objevují se alespoň náznaky postupně utvářeného individuálního stylu? Jak je bohatá žákova slovní zásoba?
5. Jaká je pravopisná úroveň textu?
6. Jaká je grafická úroveň textu? (Nejde jen o úhlednost a úpravnost rukopisu, a s tím související čitelnost textu, ale hodnotíme i rozložení textu na ploše, vhodné vynechání řádků, kombinace běžného písma s tiskacími literami aj.)

Pokud ke každému kritériu přiřadíme odpovídající známku na běžné škále 1 až 5, dojdeme snáze k celkovému hodnocení. Nezapomínejme také, že ke známce vyjádřené číslem můžeme připsat slovní hodnocení, a poukázat na nedostatky, kterých by se měl žák příště vyvarovat. Obdobně je vhodné pochválit to, co se zdařilo.

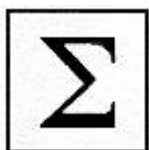
Ne vždy je žákům jasné, co se např. skrývá za udělenou známkou, co např. způsobilo, že práce, v níž není mnoho pravopisných chyb, je hodnocena jako dobrá, že stejně je zhodnocena i práce, která se více „červená“.

Nikdy nehodnoťte písemnou slohovou práci po jednom přečtení. Doporučuji dodržovat tzv. zásadu trojího čtení (první čtení otázky 1 a 2, druhé čtení otázky 3 a 4, třetí čtení otázky 5 a 6). Vždy čtěte práce hodnocené skupiny (pozn. hodnocená třída, neslučujte dvě třídy v ročníku) ve spirálovitých blocích, tj. první čtení = celá hodnocená skupina, druhé čtení atd.

Úkoly k textu:

1. V rámci prezenční části kurzu obdržíte soubor několika písemných slohových prací žáků 2. stupně základních škol a středních škol. Originály byly přepsány beze změn a oprav. Vyberte si některé z prací a pokuste se je co nejpečlivěji opravit. Sledujte nejen pravopisné chyby, ale také stylistické nedostatky. Uplatněte při hodnocení výše uvedená kritéria. Zformulujte písemné hodnocení prací, navrhnete známky.

Shrnutí

Cílem kapitoly, kterou jste právě dočetli, bylo vymezení základních kroků při přípravě slohových prací a stanovení kritérií pro jejich hodnocení.

V příloze najdou zájemci ukázky písemných slohových prací, pomocí těchto textů si můžou ověřit, zda jsou schopni erudovaně zhodnotit výkony žáků sedmého až devátého ročníku.

Citovaná a doporučená literatura:

- ČECHOVÁ, M. *Čeština a její vyučování: didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol*. Praha: SPN, 1998. ISBN 80-85937-47-6.
- SVOBODOVÁ, J. a kol. *Didaktika českého jazyka a literatury pro střední a vyšší odborné školy*. Ostrava: PdF OU, 2006. ISBN 80-7368-242-7.

7 Interpretace uměleckého textu ve výuce na 2. stupni základní školy

V této kapitole se dozvíte:

- jak by měl učitel postupovat při přípravě hodiny literatury, v níž je základní aktivitou práce s uměleckým textem, interpretace textu,
- z jakých částí se příprava skládá a jak jsou jednotlivé části propojeny,
- jak může vypadat příprava konkrétní vyučovací hodiny a náměty pro interpretaci konkrétních uměleckých textů.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- vysvětlit, jak budete při přípravě vyučovací hodiny postupovat a proč tak budete činit,
- objasnit, jak je možno postupovat při interpretaci uměleckého textu,
- charakterizovat tzv. maximální a minimální verzi přípravy a zdůvodnit opodstatněnost jejich zpracování.

Klíčová slova kapitoly: interpretace uměleckého textu, literárněvědná a didaktická interpretace, příprava vyučovací hodiny, jednotlivé části přípravy, četba uměleckého textu, lexikální rozbor textu, úkoly a otázky k interpretaci.

Průvodce studiem

V rámci studentských hodnocení praxí z českého jazyka a literatury pravidelně vychází závěr, že nejméně oblíbenou složkou je výuka literatury. V této kapitole Vám tedy nabídneme pár dobrých rad, jak si poradit s interpretací textu.

Na kvalitní zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 2 hodiny věnované soustředěné práci, tak se pohodlně usad'te a nenechte se nikým a ničím rušit.

Pro tento distanční text jsem zvolila ukázkou přípravy hodiny literatury pro 9. ročník, v níž je stěžejní práce s uměleckým textem.

Na základě studia existujících školních vzdělávacích programů je možno

konstatovat, že v 9. ročníku základní školy převažuje v literární výchově chronologické pojetí výuky, jejímž cílem je postupně utvářet povědomí o jednotlivých etapách vývoje české i světové literatury. Jak ukazují vzdělávací dokumenty, žáci 9. ročníků se ve výuce téměř výhradně setkávají s tzv. velkou literaturou, školní vzdělávací programy jen ojediněle zařazují tituly literatury pro děti a mládež. Zda je tento postup vhodný, nebudu v tomto okamžiku komentovat.

Tato skutečnost klade velké nároky na žáky, ale i na učitele při přípravě hodin, v nichž se nejednou pracuje s texty, které převyšují recepční schopnosti žáků daného věku.

Přiblížení české literatury přelomu 19. a 20. století je ve školních vzdělávacích programech opakovaně spojeno s uváděním konkrétních autorů, generace České moderny bývá zastoupena zvláště J. S. Macharem nebo A. Sovou, následná generace buřičů debutující většinou v prvních letech 20. století zvláště F. Šrámkem a F. Gellnerem.

Následující text simuluje přípravu hodiny, věnované interpretaci dvou básní dvou autorů výše vymezeného období, interpretaci lyrickoepické básně J. S. Machara a lyrické básně A. Sovy.

7.1 Vybrané texty pro interpretaci

J. S. Machar: Krajina v Latii

Sedmero vrchů zvedá rezavé své hřbety
k rozžhavenému nebi. Mezi nimi vleče
své líné zakalené tělo Tiber
k dálnému moři.

Je ticho. Slunce žhne. Na roztažených křídlech
ve výši leží orel. Na jednom z těch kopců
pod zakrnělým fíkem dřímají dva
nahatí chlapi.

Dvě děti vysazených pro hod divé zvěři
usnulo unaveno naříkáním, hladem.
A rozhodivše ručky oddychují
růžová tílka.

Co zatím vlčice máť, jejíž vlčata shlt
sám otec vlk snad v nestřežené chvíli, bloudí
pahrbků travou, zakrslými stromky
bolestí skučíc,

neb řady vemen jejich nality jsou mlékem
a prasknout hrozí. Krví zalitými zraky
vlčice hledíc ku žhavému nebi,
ubíhá dále...

Ó Štěstí Říma! Poprvé v té tiché chvíli
jsi zasáhlo zde! Kdo ved utřázněné zvíře
až ve stín fíku? A kdo vzbudil děti
v tu chvíli právě?

Kdo vlčici vnuk pokleknout na přední nohy
a tíži vemen sklonit k lapajícím rtkům?
Ó Štěstí Říma! Na jednom z těch vrchů
stálo jsi jistě,

s úsměvem zlatým hledíc k zakrslému fíku...
Vlčice oddychala, děti mlaskaly si.
Vysoko vzduchem kolébal se orel.
Žhlo tiše slunce.

A. Sova: Rybníky

Ty české rybníky jsou stříbro slité,
žíhané temnem stínů pod oblaky,
vložený v luhy do zeleně syté
jsou jako krajů mírné, tiché zraky.
Tu sluka steskne v rákosí blíž kraje
a kachna vodní s peřím zelenavým,
jak duhovými barvami když hraje,
se nese v dálce prachem slunce žhavým;
chlad s dechem puškvorců lukami stoupá
a s vůní otavy po kraji dýchá,
vzduch mírně chlazen vlnami se houpá
a něco jako věčný stesk v tom vzdychá.

7.2 Příprava vyučovací hodiny s komentářem

Následující řádky Vám nabídnou možnou podobu přípravy pro hodinu literární výchovy, jejíž těžiště spočívá v interpretaci básnického textu. Příprava je záměrně zpracována v **naddimenzované podobě**, aby názorně vyniklo, co by vyučující neměl v přípravné fázi opomenout.

Příprava hodiny by měla naplňovat tři základní kroky:

- a) odborná příprava učitele – vyučující zpracuje **literárněvědnou analýzu, interpretaci básně**, využije svých literárněvědných i literárněteoretických znalostí;
- b) didaktická příprava učitele – na základě zpracované analýzy připraví strategii pro **didaktickou interpretaci v hodině** – připraví úkoly a otázky, z nichž bude při práci s textem vycházet; pořadí a znění úkolů však není dogma, učitel bude pružně reagovat na vzniklou situaci ve výuce;
- c) organizační příprava učitele – vyučující připraví časový plán hodiny, maximální a minimální verzi, promyslí využití pomůcek, připraví je, zhotoví podkladové texty atd.

a) Odborná příprava se zaměřením na literárněvědnou analýzu textu:

J. S. Machar vstoupil do literatury v závěru 80. let 19. století, byl představitelem realistického proudu v umění, byl považován za pokračovatele nerudovské literární tradice. Zapojil se do kritických diskuzí o stavu a dalším vývoji českého písemnictví i soudobé společnosti, připomeňme spory o hodnocení Hálkovy literární tvorby a účast na manifestu České moderny.

Byl autorem lyrických i epických básní, jeho epika je mimo jiné silně inspirována antikou, kterou vnímá jako jeden z civilizačních, kulturních vrcholů lidstva. Inspirace antickým světem je patrna také v analyzované básni, jejíž interpretace vyžaduje, aby byl učitel vybaven řadou informací, s jejichž pomocí přiblíží žákům podstatu textu a provede je alespoň některými významovými vrstvami básně.

Potřebné vstupní informace:

Krajina v Latii je báseň lyrickoepická, v dominantní lyrické rovině přináší obraz krajiny v centru Apeninského poloostrova, na březích řeky Tibery. Báseň je zasazena do dávné, mytické minulosti, do doby, kdy v těchto místech teprve bude založen Řím, budoucí centrum gigantické římské říše. Epická linie je opět tvořena odkazy k mýtům, zobrazujícím počátky římských dějin. Zmínka o vlčici a dvou chlapcích odkazuje k mýtům o Romulovi a Removi a dále až k příběhům o Aeneovi, v nichž se musíme orientovat.

Zopakujme si to základní:

Aeneas bojoval spolu s Trójany v trojské válce, při zničení města zahynula jeho žena a on odplul se synem, otcem a dalšími bojovníky od asijských břehů, aby hledal nový domov. Po dlouhé cestě se zastávkou na Krétě a v Kartágu připlula posádka k apeninskému pobřeží, do Latie, oblasti, kterou protéká řeka Tibera (jméno řeky se požívá jak ve tvaru Tibera /fem., tak Tiber /mask.), jež tu ústí do moře. Zdejší vládce Latinus Aenea a jeho bojovníky přijal. Aeneas se zamiloval do jeho dcery Lavinie, o tu se však již ucházel bojovník Turnus. Aeneas zabránil hrozící kruté bitvě tak, že Turnovi navrhl, aby o Lavinii bojovali jen oni dva. Aeneas v boji zvítězil. O několik generací později došlo mezi Aeneovými potomky ke sporům o trůn. Amulius porazil svého bratra Numitora, zmocnil se vlády a bratrovu dceru Rheu Silvii odsoudil k věčné cudnosti, aby nemohla porodit dědice trůnu. Do Rheu Silvii se zamiloval bůh Mercur a zmocnil se jí, Rhea přivedla na svět dvojčata Romula a Rema. Vládce Amulius přikázal, aby byli chlapci utopeni. Sloužící však nebyli schopni

bezbranné děti zabít, nechali je na břehu řeky. Tady je našla vlčice, která je živila svým mlékem, později se jich ujali pastýři. Když chlapci dospěli, dozvěděli se o svém urozeném původu a pomohli dědečkovi Numitorovi získat zpět trůn. Po letech na místě, kde byli zachráněni vlčicí, založili město. I je však rozdělila řevnivost, ve vzájemném boji zvítězil Romulus, zabil bratra, a město bylo pojmenováno po něm. Stalo se základem římské říše, která se neustále rozrůstala, územního maxima dosáhla v druhém století našeho letopočtu, kdy se rozkládala na třech kontinentech: v Evropě, Asii a Africe.

Interpretace básně:

Dominantním znakem básně je využití kontrastu. Na jedné straně je tu obraz vyprahlého, horkého Středozeří: rozžhavené nebe, rezavé hřbety vrchů, líné tělo Tibery, slunce žhne, vše je znavené, lenivé, nehybné, prostoupené dusnem. Pocit, že zobrazená krajina apaticky odpočívá, malátně dřímá, je posílen personifikacemi (sedmero vrchů zvedá své (...) hřbety, vleče své líné tělo, krajina jako unavená bytost). Jen vysoko na obloze pomalu krouží orel, jeho nehybnost je výstižně vyjádřena obratem: Na roztažených křídlech ve výši *leží* orel. Pro pochopení básně je podstatné, abychom měli na zřeteli, že ptáci na obloze byli v římském světě vnímáni jako osudové, božské znamení, z něhož mohl věštec vyčíst budoucnost.

A proti této nehybnosti je postavena dvojí tragédie navázaná na epickou linku skladby – paralelní obraz opuštěných dětí určených k záhubě a trpící vlčice bez mláďat (všimněte si využití slovesných tvarů, kombinace tvarů v čase přítomném a minulém). Je-li krajina zobrazena jako nehybná, statická, pak vlčice a chlapci jsou spojeni s pohybem, dynamikou. Děti pláčou a *rozhodivše ručky oddychují*, vlčice běží a *řady vemen jejich nalily jsou mlékem a prasknout hrozí*.

V onom zdánlivém nehybném klidu (*tichá chvíle*) se cesty dětí a zvířete osudově, dramaticky protnou. Vyčetl by to věštec z letu orla vysoko na obloze? Všimněte si, v poslední sloce je přítomnost orla opět připomenuta. Tady a teď se začnou psát nové řádky římských dějin, i když se zdánlivě v panujícím horku a dusnu nic podstatného nestalo! Přežily však dvě bytosti, které budou stát u zrodu Říma a ovlivní výrazně další vývoj lidské civilizace.

Záchrana Romula a Rema je komentována opakovaným zvoláním: *Ó Štěstí Říma!* Štěstí je zde zosobněno, (psáno *šťestí*) jako by z dálky řídilo běh vlčice,

nyní sleduje s radostí objevení dětí – *Na jednom z těch vrchů/stálo jsi jistě, s úsměvem zlatým hledíc k zakrslému fíku...*

Báseň obsahuje 8 slok po čtyřech verších s pravidelným počtem slabik: první dva verše sloky mají 13 slabik, další 11 a poslední 5 slabik. Povšimněte si absence rýmu, záměrného nesouladu mezi podobou veršů a větými celky, převažujícího přímého pojmenování, ale využití personifikace, bohatost epitet (spojená např. se smyslovými vjemy: zobrazují barvy – rezavé hřbety, růžová tílka, zakalené tělo řeky; odkazují k prostoru – dálná moře atd.).

A. Sova se ve své literární tvorbě vyrovnal s jednotlivými uměleckými směry konce a přelomu století, silný byl zvláště vliv symbolismu a impresionismu, do literatury autor vstoupil debutem v roce 1890 a tvořil do doby meziválečné.

Interpretace básně:

Uvedená ukázka demonstruje vlivy impresionismu, využití křehkých niterných pocitů lyrického subjektu při smyslovém kontaktu s přírodou. V Sovově lyrice jde o obraz přírody ryze české, o zachycení míst jakoby důvěrně známých, která evokují dávné prožitky a vzpomínky na ně, převažuje obraz podzimní krajiny a dne, který se pomalu naklání k noci. Sova v básni rybníky zachycuje zvláště smyslové vjemy. Dominantní jsou vjemy vizuální, tedy zrakové (barvy, buď pojmenované přímo – *do zeleně syté, s peřím zelenavým*, nebo náznakem – *jsou stříbro slité, žíhané temnem, duhovými barvami hraje*), vjemy sluchové, zobrazení zvuků nebo jejich absence (*tiché zraky, sluka steskne, chlad (...) dýchá, stesk vzdychá*), další vjemy zastupuje např. konstatování – *se nese prachem slunce žhavým, chlad dýchá, vzduch se houpá*. Obraz podzimu a končícího dne je opakovaně využit k navození melancholie, smutku z něčeho krásného, ale pomíjivého, k zobrazení meditativních nálad, vnitřní rekapitulace uplynulého.

Rybníky jsou krátká lyrická báseň o 12 verších (střídavý rým, daktylotrochej) můžeme hovořit o přírodní, reflexivní lyrice. Je v ní zobrazena typická česká krajina, pro niž jsou příznačné vodní plochy, uměle budované rybníky. Lyrický subjekt se jakoby zastavuje v místě, které ho zaujalo svou krásou, a nechává oslovit a okouzlit své smysly, zvláště zrak, sluch. Pohled na krásnou krajinu v něm vyvolává libé pocity a melancholickou náladu.

b) Didaktická příprava učitele se zaměřením na didaktickou interpretaci:

Při přípravě hodiny, v níž budou analyzovány uvedené texty, můžeme v souvislosti s první ukázkou vyjít z toho, že žáci mají z výuky dějepisu základní znalosti o období antiky, alespoň okrajově se orientují v antické mytologii, v literární výchově se seznámili se základními žánry – pověst, báje, mýtus. Je možné předpokládat, že někteří z nich mají čtenářské zkušenosti např. s Petiškovými Starými řeckými bájemi a pověstmi.

Cílem práce s prvním textem je dovést žáky k tomu, aby si uvědomili, **jaká mytická událost** je v básni zobrazena, tedy kdo jsou oni zachránění chlapci, a jak je tato událost **hodnocena autorem**. Dá se předpokládat, že v tomto případě bude převažovat **kognitivní složka výuky**.

Vhodnou metodou pro práci s tímto konkrétním textem je vyhledávání informací v odborných publikacích, sběr informací, jejich vyhodnocení a další využití při interpretaci.

V hodině je možno využít učebnice dějepisu, rozmanité encyklopedie, atlasy, podle možností internetové zdroje atd.

Cílem práce s druhým textem je rozvíjení **zážitkovosti** v literární výchově, do popředí by se měla dostat **estetická funkce textu**. Je možno využít zkušenosti z předchozí výuky, možné jsou vazby především na slohovou výuku, konkrétně na slohový útvar popis, líčení.

c) Organizační příprava učitele, časový plán hodiny (zvolena tzv. smíšená hodina):

Kontrolní otázka: Připomeňte si strukturu smíšené hodiny! V případě váhání nahlédněte do skript a publikací k obecné didaktice.

1. Úvodní organizační blok. Frontální opakování zásadních a základních poznatků z uplynulých hodin, na něž bude výuka navazovat. **4 min.**

2. Vstupní motivace – stručné vymezení náplně hodiny s cílem poznat tvorby dvou významných českých autorů přelomu století, využití na tabuli předem připravené časové osy (s mezníky 1868: založení Národního divadla, 1895: manifest České moderny, 1914–1918: první světová válka, 1918: vznik ČR).

Četba obou básní bez dalšího komentáře – čte učitel kvalitním interpretačním čtením. **4 min.**

3. Práce s básní *Krajina v Latii* (je zařazena jako první, neboť interpretace bude pravděpodobně časově náročnější, ale pro žáky vzhledem k epické složce snazší). Opakovaná četba a následná *lexikální analýza*.

Kontrolní otázka: Co je podstatou lexikální analýzy, jak ji můžeme v hodině realizovat?

Společné zvažování, či záchrana je v básni zobrazena, cíl – dojít k poznání, že se jedná o mytické postavy Romula a Rema.

Práce s informačními zdroji ve skupinách, hledání informací o bratrech a jejich osudech.

Na základě zjištěného pokus o interpretaci s využitím otázek zhruba tohoto znění:

Vyjádríte epické jádro básně!

Kde se příběh odehrává? Jsou využity zeměpisné názvy?

Jak je popsána krajina, která je místem zobrazených událostí? Vyber ukázky!

Co prožívají chlapci a vlčice, jak se cítí, co vlčici a chlapce spojuje?

Jaký je vztah mezi zobrazením přírody a zachyceným příběhem zachráněných chlapců?

V úvodu a závěru básně se konstatuje, že se na obloze vznáší orel. Co pro tebe orel symbolizuje? Co víš o římských věštách, z čeho se mohl vyčíst další osud člověka nebo země?

Proč je v závěru básně oslovováno Štěstí (apostrofa)?

Jak je hodnocena záchrana chlapců?

Přepiš například druhou sloku básně jako prozaický text a přečti ji nahlas. Co z typických prostředků poezie v této básni chybí?

4. Shrnutí interpretace s využitím informace, jak autor oceňoval antický svět a jeho kulturu. **17 min.**

5. Práce s textem *Rybníky*, čtení básně a lexikální rozbor. Při četbě a poslechu klademe důraz na intenzivní vnímání textu, např. využijeme opakovaný poslech se zavřenýma očima, výzva k tomu, abychom si popisované dále představili. **4 min.**

6. Učitel žákům předloží (ideálně pomocí dataprojektoru nebo meotaru) stručný odborný text popisující rybníky a okolní faunu a flóru. Vyzve žáky ke srovnání: Jak zobrazil rybník vědec? Jak umělec? Najdeme v textu

pojmenování téhož, ale pomocí různých jazykových prostředků? Vyhledejte příklady!

Poté mají jednotlivé skupiny žáků v básni hledat konkrétní smyslové vjemy, např. jedna skupina barvy, druhá zvuky, třetí zobrazený pohyb spojený opět např. se zvuky nebo proměnou barev.

Jaké pocity vyvolává v lyrickém subjektu pohled na rybník? Vybavte si okamžik, kdy jste také pocítili sladkou melancholii, kdy se ve vás spojoval pocit krásna a vedle toho pocit smutku, lítosti!

7. Shrnutí interpretace se zdůrazněním toho, že autor patří k básníkům, kteří dokázali oslavit krásu přírody a domova (Sova bývá srovnáván např. s Máchou). **10 min.**

8. Zápis do sešitu, uvedení jmen autorů a období tvorby (možné využití časové přímky), názvy básní s drobnými poznámkami max. na 1 až 2 řádky. **3 min.**

9. Závěr hodiny, zhodnocení práce skupin (vhodná je i autoevaluace vybrané skupiny), organizační pokyny k příští hodině atd.

Úkol k textu:

1. Vytvořte možnou podobu zápisu do sešitu! Dbejte o výstižnost, přehlednost a stručnost!

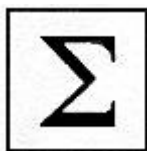

Vzhledem k tomu, že při interpretaci textu je velmi obtížné odhadnout potřebný čas, bývá tvořena tzv. maximální a minimální podoba hodiny. V předchozím textu jsou podtržením označeny aktivity, které by v případě nedostatku času byly vynechány. Příprava jako celek představuje tzv. maximální verzi, po vypuštění podtržených částí tzv. minimální verzi.

Korespondenční úkol:

1. Vyberte si některou z čítanek pro libovolný ročník 2. stupně základní školy. Zvolte si básnickou ukázkou a zpracujte literárněvědnou interpretaci textu. Na jejím základě připravte okruh úkolů a otázek pro interpretaci v hodině literární výchovy.

Shrnutí

V právě prostudované kapitole distančního textu jste se na konkrétním případě seznámili s tím, jak můžete postupovat při přípravě vyučovací hodiny.

Současně byl představen možný postup při interpretaci básnických textů.

Snažila jsem se dokázat, že interpretace uměleckého textu ve výuce není založena na úplné improvizaci (i když i ta je leckdy potřebná), jak se mnohdy domnívají nezkušení začínající učitelé. Pokud si myslí, že příprava spočívá v tom, že vezmou do ruky čítanku a vyrazí do třídy, často zažívají při interpretačních pokusech neúspěch. Ten pak nejednou vysvětlují tím, že žáci uměleckému textu nerozumí, nebo že je tato výuková aktivita nebaví.

Přítom skutečná podstata výukových problémů spočívá v nepřipravenosti a .nepromyšlenosti výuky. Učitel navíc při práci s uměleckým textem nemůže předem předpokládat reakce žáků, o to kvalitněji a všestranněji musí být připraven.

Citovaná a doporučená literatura:

- BAHNÍK, V. A KOL. Slovník antické kultury. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1974. 717 s.
- BERÁNKOVÁ, E. – KOSTEČKA, J. Přečtěte si s námi. Literární interpretace pro vyučovací praxi. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-24573-0.
- GEJGUŠOVÁ, I. Vybrané kapitoly z didaktiky literární výchovy. 1. vydání. Ostrava: PdF OU, 2006. 61 s.
- KOLEKTIV AUTORŮ. Mytologie. Ilustrovaný průvodce světovými mýty a legendami. 1. vydání. Praha: PERFEKT, bez vrocení. 687 s. ISBN 80-8046-333-6.
- PALMER, J. Všechno o Zemi. Místopisný průvodce světem. 1. vydání. Praha: Reader's Digest Výběr, 1998. 768 s.
- ZAMAROVSKÝ, V. Bohové a hrdinové antických bájí. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1965.

8 Analýza uměleckého textu ve výuce literatury

V této kapitole se dozvíte:

- podle jakých kritérií text vybírat, co je vlastním cílem analýzy, jak se na práci s textem efektivně připravit, jak práci s textem organizovat, jak tímto způsobem aktivizované schopnosti a znalosti studentů dále využívat.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- vysvětlit pojem analýza uměleckého textu,
- objasnit pravidla práce s uměleckým textem ve výuce literatury,
- charakterizovat místo textové analýzy v předmětu ČJL.

Klíčová slova kapitoly: výběr textu, analýza textu, organizace hodiny, kritické myšlení, pedagogická představivost, kreativita.

Průvodce studiem

Práce s uměleckým textem patří k největším slabinám vyučování literatury na středních školách. Velká část budoucích češtinářů se během středoškolského studia nesešla s jejím smysluplným využíváním, a pokud se tento stav během vysokoškolského studia změnil, je pro ně obtížné přenést získané zkušenosti do středoškolské praxe. V této kapitole se proto na modelovém příkladu pokusíme ukázat, jaká kritéria bychom měli zvažovat při výběru vhodného textu, jaké cíle si pro textovou analýzu stanovit a jak se má vyučující na tuto práci připravit, jak spolupráci se studenty organizovat a jak jejich výsledků efektivně využít. Na zvládnutí této kapitoly budeme potřebovat asi 2 hodiny. Neobejdeme se nejen bez kritického myšlení, ale ani bez specificky pedagogické tvořivé představivosti.

VeźmĚte si něco na psaní a odpovĚzte na následující otázky:

1. Pokud jste na střední škole nezažil/a podnětnou práci s uměleckým

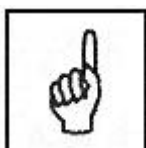
textem, ve prospěch čeho byla obětována?

2. Čím byla kvalita práce s uměleckým textem obvykle ovlivněna? Osobností vyučující/ho, kvalitou textu, formou zapojení studentů do jeho analýzy, mým osobním zájmem o poznání literatury?

3. Pokud se jednalo o souběh všech faktorů, byl některý z nich faktorem dominantním? Představoval některý z nich ve vyučování slabinu?

Své odpovědi byste měli mít na zřeteli nejen při promýšlení následujícího textu, ale i v průběhu vlastní praxe. Jen díky tomu se Vám nestane, že se s výměnou pozice před katedrou za pozici za katedrou změníte v podobně omezeného pedanta, jaký Vás kdysi otravoval či nudil.

8.1 Výběr textu

Hned na počátku se shodněme na tom, že **nejdůležitějšími faktory pro výběr určitého textu** jsou:

- **důvěra** v jeho **nosnost** (přestože jde většinou o text hodnotný, záměrně lze vybrat i dílo esteticky pokleslé),
- **strukturně-významový potenciál**, jenž může analýza odhalit,
- **dispozice studentů**, jež jsou právě tak individuální, jako závislé na momentálním naladění kolektivu,
- **dispozice učitele**, jenž studentům text zprostředkovává, formuluje otázky a úkoly a organizuje hodinu tak, aby bylo dosaženo vytčených cílů.

Společným jmenovatelem všech přitom zůstává odhad a pedagogická představivost učitele. Ty se však neobejdou bez jeho vlastní rozvinuté čtenářské zkušenosti. Určitá nevypočitatelnost výsledku patří k riziku i kouzlu práce s lidmi.

Pro naše účely jsem zvolil knihu J. K. Rowlingové *Bajky barda Beedleho* (Albatros, 2008), která jako jednu z pěti pohádek obsahuje *Příběh tří bratří*. Charakter příběhu korespondující se zvoleným žánrem jej zpřístupňuje čtenářům různého věku, takže s ním můžeme pracovat ve všech ročnících střední školy. Jelikož nepředpokládáme jeho začlenění do vývojového kontextu, může být hodina realizována např. v rámci pravidelných,

každoměsíčních výletů do současné české i světové literatury jako oživení výukového schématu. Díky čtyřstránkovému rozsahu může každý student obdržet pracovní list s textem a případnými úkoly či otázkami.

8.2 Analýza a její cíle

Analýza uměleckého textu je obecné pojmenování procesu, během něhož se aktivně, s využitím široké škály literárněteoretických a literárněhistorických metod snažíme porozumět umělecké struktuře díla a rozkrýt jeho významové bohatství. Teprve **na základě** úspěšně provedené **analýzy** bychom měli **přistoupit k výkladu** čili **interpretaci díla**, bez tohoto logického kroku by se analýza stávala v literární vědě samoúčelnou.

Cílem analýzy uměleckého textu ve škole ale **zůstává proces sám**, během něhož se studenti **učí** nejen **aplikovat znalosti** nabyté v hodinách literatury, ale zejména **rozvíjet jazykové, formulační a argumentační schopnosti, citlivost vůči umění, probouzet a povzbuzovat vlastní fantazii a tvořivost.**

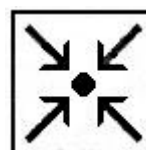

8.3 Příprava na práci s textem

Práce s textem začíná jeho pečlivou četbou, odhalením možností, které nabízí, a nároků, jež budou klást na realizaci.

U *Příběhu tří bratří* mě napadlo patero cest, jak se s ním vyrovnat, přičemž ve všech případech lze výsledky zkoumání porovnat s obsahem úvodní stati (5 stran) J. K. Rowlingové, v níž jsou definovány rozdíly mezi mudlovskými a kouzelnickými pohádkami:

1. můžeme zůstat u samotného příběhu, zabývat se jeho výstavbou, vztahem mezi vlastnostmi a osudy jejich nositelů, určit ideu příběhu

– k realizaci nepotřebujeme nic víc než příběh sám;

2. výsledky získané **1.** cestou lze konfrontovat s výkladem Albuse Brumbála, jenž na příběh navazuje

– využitím Brumbálova výkladu se počet stran zvýší o dvanáct a vzrostou rovněž časové nároky na přečtení textu;

3. zkoumání vztahu příběhu k žánru pohádky a bajky nás přivede k hledání shodných i specifických rysů, jimiž se bude vymykat oběma klasickým žánrům, a uvede do hry žánr fantasy

– k realizaci je kromě základního textu potřebná *Encyklopedie literárních žánrů*, eventuálně příslušná hesla (pohádka, bajky, fantasy);

4. využít kontextu *Bajek* a srovnat vybraný příběh s ostatními texty v ní uvedenými, hledat jejich společné i odlišné vlastnosti

– k porovnání potřebujeme vedle základního textu i texty ostatních pohádek;

5. sledovat odlišné vyprávěcí situace, jimiž je příběh rámován v *Bajkách* a v jednadvacáté kapitole sedmého dílu potterovské série nazvaného *Harry Potter a relikvie smrti* (Albatros, 2008, s. 345–354)

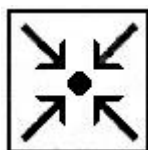
– kromě základního textu je nutné zpřístupnit příslušných deset románových stran.

Dokážu si ale představit i další možnosti, např. jsem-li obeznámen s tradicí britské nebo jiné literatury, případně lidové slovesnosti, kde se objevuje analogický příběh, mohl bych hodinu postavit na jejich komparaci; pohybování se mezi aktuálním a fikčními světy může u zvláště vyspělých čtenářů inspirovat k promýšlení podstaty umělecké tvorby atp.

8.4 Organizace práce s textem

Organizace práce s textem již vyžaduje poměrně přesnou představu o čtenářské vyspělosti adresátů, časovém rozvrhu hodiny a konkrétních úkolech či otázkách, jež budou určovat směr analýzy. Ačkoliv lze i obtížnější úlohy zmírňovat aktivitou učitele, neměli bychom zapomínat, že hlavním cílem je maximální zapojení studentů.

Protože textová analýza je svým způsobem hrou připomínající postřehový závod, měla by být jako hra podávána. Jako **motivaci** bych proto přečetl úvodní část jednadvacáté kapitoly *Harryho Pottera* až po okamžik, kdy Xenofilus Láskorád vyzývá Hermionu, aby pokračovala ve čtení.

Patere cest k *Příběhu tří bratří* je seřazeno **podle obtížnosti**: **1.** a **2.** jsou určeny začátečníkům či mírně pokročilým, **3.** středně pokročilým, **4.** a **5.** pokročilým čtenářům.

Z hlediska **formy práce** jsou **1.** a **2.** vhodné pro individuální práci, u **2.** je možno Brumbálův text přidělit vybrané skupině studentů, jakýchsi Brumbálových mluvčích, která bude potvrzovat či oponovat jednotlivým zjištěním (mluvčím Rowlingové může být pedagog, který mezitím vytvoří na tabuli schéma rozdílů mezi mudlovskými a kouzelnickými pohádkami). **3.** umožňuje rozdělení třídy na tři skupiny zabývající se jednotlivými žánry (práci je možno rozdělit s pomocí rozstříhaných žánrových hesel, někdo bude znaky sepisovat podle jejich relevance, společně pak budou výsledky verifikovat nebo falzifikovat. **4.** úkol umožňuje vznik čtyř skupin, každá skupina vybere hlasitého a pečlivého čtenáře, zatímco ostatní si budou v průběhu jeho četby dělat poznámky. **5.** umožňuje vznik libovolného počtu skupin, přičemž ideální počet ve skupině by byl tři, aby se každý člen mohl soustředit na reakce jedné z románových postav.

Časový rozvrh hodiny musí zahrnovat zasvěcující úvod, jemuž předchází nebo na nějž navazuje rozdělení třídy do skupin a distribuce textů (5–10 minut), vlastní práce (20–25 minut), kontrola výsledků (10–15 minut), odevzdání písemně zpracovaných výsledků se jeví pouze jako východisko z nouze, pokud se k němu v další hodině nevrátíme a nebudeme jím např. prokládat diskusi k textu. Studenty je třeba s časovým omezením seznámit předem, aby mu mohli přizpůsobit pracovní tempo.

Otázky a úkoly musí být formulovány promyšleně a jasně, aby nedocházelo k nedorozuměním. Např. u **1.** mohou znít: 1. Pečlivě si *Příběh tří bratří* přečtete, 2. Vyznačte v textu jednotlivé dějové úseky a stručně je charakterizujte, 3. Charakterizujte vystupující postavy (včetně Smrti) a uveďte, jak se jejich charakter promítá do přání a povahy darů, 4. Vidíte nějaké rozdíly mezi klasickými „pohádkovými“ příběhy a aktuálním textem?, 4. Dostávají bratři opravdu to, oč žádají?, 5. Jaká je idea/hlavní myšlenka příběhu?

Zformulujte otázky a úkoly k libovolné ze zbývajících cest a připojte k nim komentář (proč se na to ptáte, jaké schopnosti má otázka rozvíjet, jaká řešení očekáváte). K vypracování připojte vlastní hodnocení modelové analýzy realizované v této kapitole, popište její silné stránky i slabiny (např. s ohledem na Vaše vlastní dispozice).

8.5 Integrace textové analýzy do struktury předmětu

Aby byla práce co nejlépe zúročena, je třeba ji zakomponovat do struktury předmětu a umožnit studentům, aby se k ní mohli v budoucnu vracet nebo ji rozvíjet (např. poznatky týkající se žánrů):

- Může se tak dít třeba tím, že výsledky zkoumání budou zapsány do čtenářského deníku (je ostatně pravděpodobné, že práce s textem podnítí studenty k přečtení celé sbírky bajek nebo románu). Takto promyšlené texty by se potom rozhodně měly ocitnout na seznamu titulů k maturitní zkoušce.
- Další možností je zadání slohové práce korespondující s *Příběhem tří bratří*.
- Analytická hodina může být rovněž završena testem, sledujícím, jaké kvality porozumění jednotliví studenti při čtení dosahují (viz níže uvedený příklad).

Z prvních odstavců *Bajek barda Beedleho* sestavme konzistentní text tak, abychom byli s to položit následující otázky:

1. Úryvek se vyznačuje:

- A) kritickým postojem k mudlovským (tj. nečarodějským) pohádkám
- B) využitím jemné parodie odborného stylu zvyšující věrohodnost uměleckého textu
- C) upozorňováním na existenci dvojího světa – mudlovského a čarodějského
- D) upozorňováním na svou fiktivnost

– správně by měly být odpovědi B a C; kritičnost k mudlům je proti duchu potterovské série a fiktivnost je naopak pečlivě zastírána, mj. tím, že je text podepsán Rowlingovou, překlad bajek je připsán Hermioně Grangerové, jedné z hlavních postav série atp., student musí vědět, že existuje více správných odpovědí, za něž jsou mu body připisovány, za nesprávné pak jsou mu odečítány, nerealizovaná odpověď by neměla být brána jako nesprávná.

2. Podtrhněte pasáž (maximálně tři řádky!), která svým charakterem nejvíce posiluje dojem serióznosti informací poskytovaných Rowlingovou coby „vydavatelkou knihy“.

- na rozdíl od první otázky jde o otázku otevřenou, jež se sice obtížněji hodnotí, na druhé straně ale stopa v textu odpovídá průběhu myšlenek a odhaluje, s jakou (ne)jistotou se student v textu pohybuje.

V elektronické příloze najdete naskenovaný text úvodní části *Bajek barda Beedleho*. Pokuste se úkoly vyřešit a kriticky posoudit jejich smysluplnost.

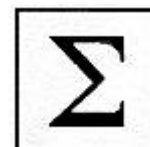
Na základě právě prostudované kapitoly stručně charakterizujte místo textové analýzy ve výuce literatury. Teprve potom si přečtete shrnutí.

Shrnutí

V jednotlivých částech kapitoly jsme dospěli k následujícím zjištěním:

- 1. Hlavním předpokladem správného výběru textu je odhad a pedagogická představivost učitele, jež se neobejdou bez vlastní rozvinuté čtenářské zkušenosti.**
- 2. Analýzou uměleckého textu rozumíme aktivní snahu o porozumění literárnímu dílu při využití široké škály literárněteoretických a literárněhistorických metod. Ve výuce přitom primárně nejde o dílo samo, ale o rozvíjení dispozic studentů.**
- 3. Práce s textem začíná jeho pečlivou četbou, odhalením možností, které nabízí, a nároků, jež budou klást na realizaci.**
- 4. Organizace práce s textem vyžaduje co nejjasnější představu o čtenářské vyspělosti adresátů, časovém rozvrhu hodiny a konkrétních úkolech či otázkách, jež budou určovat směr analýzy.**
- 5. Na rozdíl od literárněvědné praxe nesměřují provedené analýzy k novým interpretacím literárních děl, ale neměly by ani hrát roli pouhých jakýchsi, na ničem nezávislých technických cvičení. Jejich hodnota je tím větší, čím lépe jsme schopni jednotlivé oblasti předmětu propojovat.**

Citovaná a doporučená literatura:

- ROWLINGOVÁ, J. K. *Bajky barda Beedleho*. Praha: Albatros, 2008.
- ROWLINGOVÁ, J. K. *Harry Potter a relikvie smrti*. Praha: Albatros, 2008.
- MOCNÁ, D. – PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004.

9 Přílohy ke kapitole Jak pracovat se školním vzdělávacím programem

Ukázka ze ŠVP *Škola pro život* Soukromého šestiletého gymnázia v Ostravě, s. r. o.

Charakteristika předmětu český jazyk a literatura

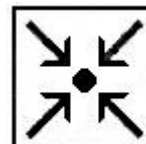
Předmět český jazyk a literatura je součástí vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace a skládá se ze tří složek – komunikační a slohové výchovy, jazykové výchovy a literární výchovy, přičemž se obsah jednotlivých složek vzájemně prolíná. Navazuje na učivo získané na základní škole. Ve výuce 1. a 2. ročníku převládá jazyková výchova s cílem osvojit si spisovnou podobu českého jazyka. V dalších ročnících se věnuje větší prostor literární výchově, zejména interpretaci textů s využitím znalostí z dějin a teorie literatury; komunikační a slohové výchově, jejímž cílem je získání schopnosti vnímat, chápat a tvořit různá jazyková sdělení, analyzovat je a kriticky posoudit jejich obsah.

Výuka probíhá v rámci jednoho třídního kolektivu. Ve škole je zřízena učebna, vybavená příruční knihovnou, jazykovými mapami, multimediální technikou a dalšími pomůckami. Součástí výuky jsou návštěvy knihoven, divadelních a filmových představení a tematické exkurze.

Vzdělávací obsah předmětu částečně začleňuje tato **průřezová témata**: výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturní výchova a osobnostní a sociální výchova.

Uplatňují se mezipředmětové vztahy s dějepisem, výtvarnou a hudební výchovou, se základy společenských věd, cizími jazyky a předmětem umění a kultura.

Hodinová dotace činí pro 1.–4. ročník šestiletého a 1.–2. ročník čtyřletého studia čtyři hodiny týdně, tedy 132 h ročně, pro 5.–6. ročník šestiletého a 3.–4. ročník čtyřletého studia tři hodiny týdně, 99 h ročně. Poznatky z českého jazyka a literatury jsou v 6. ročníku dále rozvíjeny v předmětu mediální výchova.

Výchovné a vzdělávací strategie

Kompetence k učení, řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní u žáků formujeme a rozvíjíme prostřednictvím následujících činností:

- rétorická cvičení, prezentace, referáty, samostatné vedení hodiny,
- produktivní činnosti (interview, publikační činnost),
- práce s textem (analýza, interpretace uměleckého i odborného textu, samostatně i ve skupinách),
- interpretace díla na základě vlastních diváckých zážitků,
- evaluace a autoevaluace, práce s portfoliem,
- minimalizace frontálního výkladu, komentovaný dialog,
- motivace k sebe prezentaci i prezentaci školy (olympiády, soutěže).

Očekávané výstupy – 1. část

Český jazyk - 3. ročník šestiletého a 1. ročník čtyřletého studia		
Očekávaný výstup	Učivo	Tematické okruhy
<p>LITERÁRNÍ KOMUNIKACE</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozliší umělecký text od neuměleckého, nalezne některé jevy, které činí text uměleckým, • hledá rozdíly mezi fiktivním a reálným světem a vysvětlí, jakým způsobem se reálný svět promítá do literárního textu, nachází v literárním díle souvislosti s vlastním životem, • konfrontuje své názory s myšlenkami obsaženými v literárním díle, je schopen své názory prezentovat a diskutovat o nich, • postihne smysl textu, vysvětlí důvody a důsledky různých výkladů téhož textu. 	<p>Základy literární vědy – literární teorie, literární historie, literární kritika, poetika; literatura a její funkce.</p> <p>Metody interpretace textu – interpretační postupy a konvence, význam a smysl, popis, analýza, výklad a vlastní interpretace textu; čtenářská kompetence s důrazem na současnou literaturu.</p> <p>Způsoby vyjadřování zážitků z literárních děl a soudů nad nimi</p> <p>Jazykové, kompoziční a tematické prostředky výstavby literárního díla – tropy; figury; rytmus, rým, zvukové prostředky poezie; monolog, dialog, přímá a nepřímá řeč, nevlastní přímá řeč.</p>	<p>STAROVĚKÉ LITERATURY A NÁBOŽENSTVÍ (s přesahem do raného středověku)</p> <p>1. Znaky, jiná umění, pozice a funkce literatury, žánry, nástin náboženských směrů (hinduismus, buddhismus, konfucianismus, taoismus, křesťanství, islám)</p> <p>2. Starověké eposy</p> <p>3. Náboženské texty</p> <p>ANTICKÁ LITERATURA</p> <p>Řecká literatura</p> <p>Znaky, periodizace, báje a mýty, teorie dramatu, jiná umění</p> <p><u>Homér</u> – Ilias a Odyssea</p>

Základní pravidla hodnocení prospěchu

- prospěch žáka v jednotlivých vyučovacích předmětech je klasifikován stupni
1 – výborný, 2 – chvalitebný, 3 – dobrý, 4 – dostatečný, 5 – nedostatečný,
- žák je na začátku školního roku seznámen s pravidly a formami hodnocení i sebehodnocení v každém předmětu,
- vždy jsou respektovány individuální potřeby žáka,
- známka hodnotící vědomosti a dovednosti nezahrnuje hodnocení chování žáka,
- klasifikuje se vždy jen dostatečně probrané a procvičené učivo,
- u testů či písemných prací, které to umožňují, je dodržena všemi vyučujícími jednotná klasifikační stupnice (bodové a procentuální vyjádření),
- práce žáků je hodnocena průběžně, čemuž napomáhá i větší četnost písemných opakování i dalších forem prověřování znalostí a dovedností žáků,
- informace o prospěchu jsou pro rodiče a žáky v týdenním intervalu aktualizovány v programu Bakaláři,
- termíny písemných prací většího rozsahu jsou učitelem oznamovány a dodržovány,
- zápisem termínu náročnějších (například čtvrtletních) písemných prací do třídní knihy předcházíme jejich kumulaci v jednom dni,
- žák má právo na zpětnou vazbu, to znamená vidět svoji opravenou písemnou práci, konzultovat s učitelem, kde se dopustil chyb a nedostatků; právě práce s chybou je chápána jako jeden z nejdůležitějších nástrojů individuálního pokroku žáka,
- hodnocení a klasifikaci žáka chápeme jako nástroj motivace, proto chválíme a povzbuzujeme; vstřícný postoj a nápomocnost učitele chápeme jako velmi důležitý.

Tematický plán - formulář

 Školní vzdělávací program ŠKOLA PRO ŽIVOT	Tematický plán předmětu	Ročník
		Třída
Platnost od 1. 9. 2009		
Vyučující		

Očekávaný výstup		Učivo (i průřezová témata!)
	1. pololetí	
	2. pololetí	

Exkurze
Autoevaluace žáků

Schváleno na předmětové komisi dne _____

Podpisy členů předmětové komise _____

10 Přílohy ke kapitole Motivace

Pracovní list

Jan Neruda
HŘBITOVNÍ KVÍTÍ

Ticho - jako ráno v dálném poli

Ticho - jako ráno v dálném poli,
kdesi jenom o kov hruda zvoní, -
aj to stařec, - opřen o lopatu
k zemi shrblá záda pracně kloní.

"Nevíš, kde zde přítel leží?" - "Čím byl?"

"Čím měl býti, blázne, - člověkem!"

"A jak umřel?" - "Puklo mu jen srdce,
že mu oplátila lásku nevděkem!"

"A kdy skončil?" - "Není dávno tomu!"

"Kde by asi ležel, nevím víc;
neboť věřte, kterým srdce puklo,
že jich leží tuto na tisíc."

Zval tě osud k nešťastníků kvasu

Zval tě osud k nešťastníků kvasu; -
sotva vyřknul slova neblahá
(abys slušně obstál při hostině).
počal svlíkat tebe do naha.

Upletl i věnec krásný z blínu,
položil ho tobě na čelo,
pak tě v sál uvedl, nad nímž slovo
"bída" v hadů kruhu šumělo.

Kolem stolu živé kostry stály,
stolem jim zde hlad byl mořivý,

hudba k tomu kvasu skočnou hrála -
nešťastných to stenot jizlivý.

.....

Vítězslav Hálek VEČERNÍ PÍSNĚ

Jaro

Přilítlo jaro zdaleka
a všude plno touhy,
vše tlačilo se k slunci ven,
že snilo sen tak dlouhý.

Vylítly z hnízda pěnkavy
a drobné děti z chýše,
a pestré kvítí na lukách
přesladkou vůni dýše.

Z větví se lístek tlačí ven,
a ptáčkům z hrdla hlásky,
a v řadrech v srdci mladounkém
tam klíčí poupě lásky.

Na nebi plno hvězdiček

Na nebi plno hvězdiček
jak z jara sedmikrásky;
ba na tom božím světě zde
má vše svou mluvu lásky.

Fialka plna vůně jest,
kalíšek rosou máčí,
a slavík ten se nazpívá,
div hrdélko mu stačí.

Na nebi plno hvězdiček
v velebném světle kráčí,
a lidé tady na zemi

ti zpívají a pláčí.

HŘBITOVNÍ KVÍTÍ

VEČERNÍ PÍSNĚ

1. Jaké asociace budí titul básnické sbírky?
2. Jedná se o básně lyrické, či epické?
3. Jaký dojem básně vyvolávají? Jaké je jejich ladění?
4. Najděte v básních hlavní motivy.
5. Zapište rýmové schéma a určete druh rýmu.
6. Objevují se ve verších zdobněliny? Citujte.
7. Oba básníci se hlásí k odkazu Máchova Máje. Lze tvrdit, že navazují na jeho básnickou tvorbu? Je v těchto básních možno hledat podobnost s tvorbou Karla Hynka Máchy? Svá tvrzení doložte.

11 Přílohy ke kapitole Příprava písemných prací, testů a cvičení

Doplňování pojmů

Národní obrození

Na základě věcné souvislosti doplň do tabulky následující pojmy.

Josef Dobrovský			
„otec národa“			
Slávy dcera			
Myšlenku slovanské vzájemnosti prosazovali			
Rukopis královédvorský			
Václav Kliment Klicpera			
Česká expedice			
Kníže Honzík			
Ohlas písní ruských			

- pravda jako nejdůležitější kritérium vědeckého bádání
- Mína
- 1829
- alegorický obraz slovanské mytologie
- znělka
- Jan Kollár
- inspirován ruskými bylinami
- Pavel Josef Šafařík
- vzniká údajně ve 13. století
- František Palacký
- divadlo V Kocích
- Václav Matěj Kramerius
- 6 větších epických básní, 2 lyricko-epické a 6 lyrických
- austroslavismus
- Ilja Muromec
- dramatik 1. fáze NO
- první v češtině uváděná hra
- Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě
- falzifikátor Václav Hanka
- nakladatelství a vydavatelství
- dvoudílný slovník Německo-český
- František Ladislav Čelakovský
- rok založení 1791
- 1771
- zakladatel slavistiky
- Hadrián z Římsů
- „kuklení“

Pracovní list do slohu

Kdo to byl Karel Čapek?

1. Opravte nevhodné obraty a formulace.

- a) Odmala byl Karel náchylný k nemocem, přičiněnými slabou imunitou.
- b) Pusu měl díky nosním polypům věčně otevřenou.
- c) Zradili ho vlivní přátelé – politici – z Anglie a Francie, kteří nereagovali na jeho prosby, týkající se rozložení Evropy před válkou.
- d) Vynálezy by se měly vynalézat tak, aby byly užitečné lidstvu.
- e) Mohl mít zcela oprávněně strach z toho, jaké následky ponese hraní jeho her.
- f) Kdybychom se na toto zeptali tohoto slavného spisovatele, určitě by se z toho stala dlouhá debata, protože tento vynikající český autor měl obrovský zájem na tom, aby...
- g) Dokonce byl vystaven i útokům přímo na jeho osobu.
- h) Trpěl nemocí tuhnutí páteře.
- i) Byl jistě i znepokojen z budoucnosti lidstva.
- j) Snad tuto práci mohu považovat za krátké zamyšlení nad jeho myšlenkami, které ostatně provázely a snad i trápily moudré a vzdělané osoby od dávných dob.

2. Opravte jazykové chyby – pravopis, nesprávné tvary slov.

- a) Jediné racionální vysvětlení, jenž mě napadá, je autorova nezpochybnitelná genialita spolu se skvělými analytickými schopnostmi.
- b) V tom ranném věku to na mě bylo moc, tak jsem knihu prolistovala a vrátila do knihovny.
- c) Nemůžeme zapomenout na jeho díla, nimiž varoval před vzrůstající hrozbou fašismu.
- d) S těží by něco takového mohl přežít.
- e) Díky tohoto malého nahlédnutí do Čapkova života si myslím, že jeho povaze nebo chování nelze nic vytknout.
- f) Inspirací pro tento úkol mi bylo shlédnutí filmu Člověk proti zkáze.
- g) Chtěl, aby lidé bojovali za své práva.

Písemná práce z literatury**A. ROMANTISMUS V EVROPĚ**

1. Z následujících jmen vyberte představitele romantismu a správně zařaďte do tabulky.

Anglie			
Německo			
Francie			
Rusko			
Polsko			

Stendhal – Hugo – Puškin – Novalis – Scott – de Musset – Byron – bratři Grimmové – Lermontov – Keats – Baudelaire – Mickiewicz – Shelley – Mallarmé – Slowacki – Hoffmann

2. K názvu díla přiřaďte jméno hlavního hrdiny a připište jméno autora.

Červený a černý		
Bídníci		
Hrdina naší doby		
Chrám Matky boží v Paříži		
Zpověď dítěte svého věku		

Octave – Quasimodo – Julián Sorel – Pečorin – Jean Valjean

3. Vyber znaky, jež nejsou typické pro tvorbu romantických autorů.

- návraty do minulosti
- reálné zobrazení skutečnosti
- motiv vítězství dobra a lásky nad zlem
- rozervanost, světobol
- strohé dodržování literárních žánrů
- autor se ztotožňuje s lyrickým hrdinou
- konflikt mezi skutečností (světem) a snem (srdcem)
- zaměření na drama
- zájem o národní dějiny

4. V díle kterých autorů je možno pozorovat uplatnění tendencí jak romantických, tak realistických (tzn. reálné vylíčení skutečnosti, zachycení poměrů ve společnosti apod.)?

5. O jaký literární žánr se jedná v případě těchto děl?

Evžen Oněgin	
Džaur	
Bídníci	
Démon	
Legenda věků	

dvoudílný román – poéma – lyricko-epická básnická povídka – básnický cyklus – román ve verších

B. EVROPSKÉ A ČESKÉ BAROKO

1. Stručně charakterizuj historické okolnosti vzniku baroka, časově tento umělecký styl zařaď a srovnej s předchozím uměleckým stylem.
2. Uveď některé barokní umělce (hudební skladatele, sochaře, malíře) a jmenuj jejich významná díla.
3. Jak se jmenuje literární dílo z období baroka, jež je vyprávěno v 1. osobě jako zpověď hlavního hrdiny a jeho dějištěm je Německo rozvrácené třicetiletou válkou? Titul díla vysvětli.
4. Zapiš několika větami fabuli dramatu *Život je sen*.
5. Jak členíme českou pobělohorskou literaturu? Vysvětli užití pojmu *pobělohorská*.
6. Jmenuj žánry ústní lidové slovesnosti a vysvětli její smysl a úlohu v české literatuře 17. a 18. století.
7. Koho řadíme mezi představitele tzv. exulantské literatury?
8. Vysvětli následující pojmy: apologie, reflexivní lyrika, kramářská píseň, homiletika.
9. Pokus se (s využitím části skladby *Co bůh? Člověk?*) vysvětlit důležité rysy barokní poezie a charakterizovat přístup barokního člověka, umělce k životu. Kdo je autorem této skladby?

*Já jsem bída neřestí
chudoba, samé žebrání;
tys poklad, pouhé štěstí,
všeho dobrého oplejvání,
tys původ všeho dobrého,
tys poklad velmi podivný.
Já kořen všeho zlého,
mrzký, nestálý, pochybný.*

Niemerkova taxonomie výukových cílů

NIEMERKOVA TAXONOMIE VÝUKOVÝCH CÍLŮ

A. Zapamatování poznatků

Této kategorie je dosaženo, jestliže je žák schopen vybavit si určitá fakta (například termíny, zákony), přičemž je nesmí mezi sebou zaměňovat.

Typická aktivní slovesa: **definovat, napsat, opakovat, pojmenovat, reprodukovat.**

B. Porozumění poznatkům

V tomto případě je již žák schopen zapamatované poznatky předložit v jiné formě než v té, ve které si je zapamatoval, dovede poznatky uspořádat nebo zestručnit.

Typická aktivní slovesa: **jinak formulovat, ilustrovat, objasnit, odhadnout, přeložit, převést, vyjádřit vlastními slovy.**

C. Používání vědomostí v typových situacích

U této kategorie dovede žák použít vědomosti k řešení situací, které ve výuce již byly řešeny.

Typická aktivní slovesa: **aplikovat, použít, prokázat, řešit, diskutovat, načrtnout, vyzkoušet, registrovat, demonstrovat.**

D. Používání vědomostí v problémových situacích

Žák dovede použít vědomosti k řešení problémových situací, které nebyly ve výuce doposud řešeny.

Typická aktivní slovesa: **rozhodnout, provést rozbor, kombinovat, vyvrátit, obhájit, prověřit, zhodnotit, posoudit.**

12 Slovo závěrem

Vážení studenti a začínající učitelé, vážení kolegové, došli jste až nakonec textu, kterým jsme Vám chtěli pomoci nastartovat Vaši pedagogickou dráhu. Informace, které jste se dozvěděli, vycházely z naší vlastní pedagogické zkušenosti na příslušných stupních škol. Nechtěli jsme vytvářet příliš teoretizující text, ale naopak jsme Vás chtěli povzbudit a inspirovat na Vaší samostatné pedagogické cestě. Pokud se nám to alespoň jedním příkladem podařilo, byla naše „mise“ úspěšná.

Přejeme Vám mnoho úspěchů, elánu a tvůrčích nápadů v profesi učitele.

Vaši autoři